

Dede Korkut'taki Salur Kazan Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on Salur Kazan in Dede Korkut

Dursun Can EYÜBOĞLU*

Öz

Türk tarihinde ve Türk halk edebiyatında binlerce yıllık göçrevli Türk yaşamını ve sahip olduğu zenginlikleri yansıtan destanlar önemli bir yere sahiptir. Dede Korkut Destanları; Türk destanları içerisinde önemli bir yere sahiptir; eski Türk yaşamının bir yansımasıdır; Türk tarihi, coğrafyası, dili, edebiyatı, kültürü, sanatı ve daha birçok konular hakkında önemli bilgiler içermektedir. Dede Korkut Destanları'nda birçok kişi adı geçmektedir. Bu adlardan biri de Salur Kazan'dır. Salur Kazan'ın adı Dede Korkut Kitabı'nda sekiz boyda geçmektedir. Dede Korkut Destanları'nda önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakası Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgilidir. Dede Korkut Destanları'nda Salur Kazan, birçok bakımdan olumlu, insancıl bir tip ve iyi bir yönetici olarak işlenmiştir. Dede Korkut Destanları'nın başkahramanı Salur Kazan/Kazan ile ilgili anlatılar tarihin derinliklerinden günümüze kadar gelmiştir. Bu durum Salur Kazan'ın önemini yansıtmaktadır. Bu çalışmada, Dede Korkut Destanları'ndaki Salur Kazan karakterinin; adı, şahsiyeti, ailesi ve destanlardaki yeri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Salur Kazan, Burla Hatun, Uruz, Bayındır Han.

Abstract

Epics have an important place in Turkish history and Turkish folk literature, reflecting the thousands of years old Turkic nomadic life and its richness. Dede Korkut Epics; it has an important place in Turkic epics; it is a

* Araştırmacı Yazar, Şair. Türkiye-İstanbul; dursuncaneyuboglu@gmail.com. Orcid: 0000-0003-4163-0976.

reflection of ancient Turkic life; it contains important information about Turkic history, geography, language, literature, culture, art and many more. Many people are mentioned in Dede Korkut. One of them is Salur Kazan. The name of Salur Kazan is mentioned in eight epics in The Book of Dede Korkut. An important historical layer of the Salur Kazan/Kazan type, the main hero of the epic which has an important place in Dede Korkut, is related to the founding ruler of the Black Turgesh State, Su-lu Kagan (716-738). In Dede Korkut, Salur Kazan is treated as a positive, humane type and a good manager in many ways. The narratives about Salur Kazan/Kazan, the main hero of Dede Korkut Epics, have come from the depths of history to the present day. This situation reflects the importance of Salur Kazan. In this article, Salur Kazan in Dede Korkut; his name, family, place in history, Dede Korkut and epics were examined.

Keywords: Dede Korkut, Salur Kazan, Burla Hatun, Uruz, Bayindir Han.

Giriş

Türk tarihinde ve Türk halk edebiyatında eski Türk yaşamını ve bu yaşama özgü zenginlikleri yansıtan destanlar önemli bir yere sahiptir.

“Destan, tarihin derinliklerinde, milletlerin yaşamındaki önemli olay veya dönemlerin hafızalarda yer edecek ve dilden dile, kuşaktan kuşağa anlatılacak bir şekilde milletin fertleri arasında genişleyerek yayılan ve kendine has bir üslubu olan anlatılardır. Destanlar, uzun tarihi süreç içerisinde ortaya çıktığı milletin yaşantısına ve gelişimine paralel bir şekilde gelişen, içerisinde toplumun dil, kültür, edebiyat, mitoloji, inanış, gelenek ve görenek, örf ve adet, sosyal ve siyasi kurumlar, askeri faaliyetler, yiyecek-içecek, giyim-kuşam ve gündelik yaşam gibi çok geniş bir alanı kapsayan bilgiler içeren, başlangıçta sözlü olarak ve bir müzik aleti eşliğinde söylenen, tarihi süreç içerisinde çeşitli şekillerde yazıya geçirilen milli anlatılardır. Destanlar, bir milletin kendini ifade şeklini gösterir, o milleti tanımamızı ve anlamamızı sağlar. Destanlar, milletin gerçekten yaşamış olduğuna inandığı, süslü bir dil kullanarak dile getirdiği, atalarına dair hatıralarını içeren sözlü, destani tarihtir” (Eyüboğlu, 2019: 50).

Türk destanları deyince akla ilk Dede Korkut Destanları gelir. Bugüne kadar Dede Korkut Destanları'nın önemi konusunda çok şey söylenmiştir. *Korkut* (Eyüboğlu, 2019: 16-28) eserimizde bunların önemli bir kısmına yer vermiştik. Dede Korkut'un önemini ortaya koyan sözlerden birkaçı şöyledir:

Ali Şir Nevai, Korkut Ata'nın Türkler arasındaki büyük ünü hakkında şöyle demiştir:

(Korkut Ata) "Türk ulusu arasında şöhreti öyle fazladır ki başka şöhrete ihtiyacı yoktur. Kendisinden yıllarca öncekini ve (yine) kendisinden yıllarca sonraki geleceği haber vermiştir. Çok öğüdü içine alan özülü sözleri ortadadır" (Kocasavaş, 2014: 143).

Fuad Köprülü, Dede Korkut'un Türk edebiyatındaki büyük önemini ünlü sözlerle şöyle dile getirmiştir:

"Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysamız, yine Dede Korkut ağır basar" (Ergin, 2017: 7).

Abdulkadir Emeksiz, Dede Korkut hakkında şöyle demektedir:

"Dünya edebiyatı içinde destan ve hikâye söz konusu olunca Türk edebiyatı ve Türk edebiyatı sahasında da Dede Korkut Kitabı'nın tarihi derinlik, yayılma sahasındaki genişlik ve edebi verimin çeşitlenmesi bakımından "zirve eser" denilebilecek müstesna bir yeri vardır. Oğuzları anlamada ve anlatmada "Oğuzname" olarak Dede Korkut boyları kıymetli bir anahtar hüviyetindedir" (Emeksiz, 2016: 7).

Fuzuli Bayat, Dede Korkut'un önemini vurgulamıştır:

"Türk etnik medeniyetinde önemli yer tutan Dede Korkut Destanları (Ehyaşmada adı "Kitab-ı Dedem Korkud Ala Lisan-i Taife-i Oğuzan" şeklindedir) eski Oğuzların tarih ve söz varlıkları ile dünyaya etik ve estetik bakışlarının bafıza kitabıdır. Devlet kurmak, onu idare etmek, toprak, yurt, millet sevgisi toplu halde bu kitapta görülmektedir" (Bayat, 2003: 1).

Pertev Naili Boratav, Dede Korkut hakkında şöyle demektedir:

(Dede Korkut Kitabı) "Eski türkçenin en güzel dil anıtlarından biri ve Oğuz destanlarından bize kalan en eski büyük metin ..." (Boratav, 1958: 31).

Dede Korkut Kitabı'nda hikâyelere *boy* denilmektedir. *Boy* sözcüğü *destan* sözünün Türkçe karşılığıdır. Hikâyelere içindekiler bakımından verilen ad ise *Oğuzname*'dir. *"Dede Korkut hikâyeleri boy şeklinde Oğuzname'lerdir"* (Ergin, 1989: 30). Dede Korkut Kitabı'nın bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan biri Almanyanın Dresden şehrinde, diğeri ise Vatikan'da bulunmuştur. Dresden nüshası 19. yüzyılın başında, Vatikan nüshası ise daha yakın bir dönemde bulunmuştur. Dede Korkut Destanları üzerine yapılan çalışmalar genel olarak Dresden nüshasına dayanmaktadır (Ergin, 1989: 56). Dede Korkut Kitabı'nın, Dresden nüshası on

iki, Vatikan nüshası altı hikâyeyi içermektedir (Ergin, 1964). 2019 yılında Dede Korkut Destanları ile ilgili yeni bir el yazması (Türkmen Sahra el yazması) bulunmuştur (Ekici, 2019: 9-14). Biz bu çalışmamızda diğer Dede Korkut araştırmacıları gibi Dresden nüshasını esas alacağız ancak yeri geldikçe diğer nüsha ve yazmalara da yer vereceğiz.

Dede Korkut'ta birçok kişi adı geçmektedir. Bu kişilerden biri Salur Kazan'dır. Bu çalışmamızda Dede Korkut'taki Salur Kazan karakterini; adını, ailesini, destanlardaki ve sözlü kültürdeki yerini inceleyeceğiz.

1. Salur Kazan'ın Adı

Salur Kazan, Dede Korkut Kitabı'nda *Han Kazan, Kazan, Kazan Beg, Kazan Han, Salur Han Kazan, Salur Kazan, Salur Kazan Beg, Salur-oğlu Kazan, Ulaş-oğlu Salur Kazan* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Gazan, Gazan Baba, Gazan Beğ, Han Gazan, Salar Baba, Salur, Salar Gazan, Salar Han* olarak geçmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda adı 8 boyda geçer: *Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy, Begil Oğlu Emren'in Boyu, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy, İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy*. Destanın Türkmen varyantında Salur Kazan adı 5 boyda; *Bamsım Birek, Imra, Oğuzların Melallaşması, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılığı-II*'de geçmektedir (Gökay, 1973: 324-330; Erdem, 1998: 797-803; Ercilasun, 2004: 61-62). Türkmen Sahra el yazmasında, soylamalarda ve *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boy*'da Kazan'ın adı geçmektedir (Ekici, 2019: 175-176, 190-191, 200-204).

Dede Korkut Kitabı'nda çok önemli rolleri olan Salur Kazan'ın adı 8 hikâyede (2, 3, 4, 8, 9, 10, 11, 12) toplam 348 defa geçmektedir. Salur Kazan'ın adının en çok geçtiği boy, Salur Kazanun İvi Yağmalandığı Boy olup, bu boyda adı 88 defa geçmektedir. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da ise adı 83 defa geçmektedir (Sakaoğlu, 1998b: 20-22).

Salur Kazan'ın adının ilk sözcüğü *Salur*'dur: *Camiu't-Tevarih*'e göre, *Salur*, Oğuzların Üçoklar kolundan olup, Oğuz Han'ın beşinci oğlu Tag (Dağ) Han'ın birinci oğludur. *Camiu't-Tevarih*'de, *Salur*'un anlamı "vardığı yerde kılıç çalıp çomakla harbeden" olarak açıklanmış, damgasının şekli verilmiştir (Togan, 1982: 51). *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'a göre, *Salur*, Üçoklar'dan olup, Oğuz Han'ın beşinci oğlu Tak (Dağ) Han'ın birinci oğludur. *Tevârih-i Âl-i Selçuk*'da, *Salur*'un anlamı "Sal, ur!" kanda ke irsesin kılıç ve çomakun revan olsun" olarak açıklanmış, damgasının şekli verilmiş, ülüşü

uçayla adlu süniük ve kuşu *uç kuş* olarak belirtilmiştir (Bakır, 2008: 189). *Şecere-i Terakime*'ye göre, *Salur*, Oğuz Han'ın beşinci oğlu Tağ (Dağ) Han'ın birinci oğludur. *Şecere-i Terakime*'de, *Salur*'un anlamı “*kılıçlı*” olarak açıklanmış, damgasının şekli verilmiş, ülüşü *sol aşıklı iligü* ve kuşu *kartal (bürgüt)* olarak belirtilmiştir (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 45-51).

Faruk Sümer'e göre, *Salur* boyunun adı, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lügati't-Türk*'ünde Salgur, 12. ve 13. yüzyıl kaynaklarında aynı şekilde, bazen de Salgur şeklinde belirtilmiş, 14. yüzyıldan sonra ise günümüzdeki *Salur* biçimini almıştır. Oğuzların İslamiyet'ten önceki tarihlerinde, Oğuz hükümdarlarından Dib Yabkuy (*Camii't-Tevarih*'de Dib Yavkuy, *Şecere-i Terakime*'de Dip Bakuy)'un büyük beylerinden Ulaş ve oğlu Ulat, İnal Han'ın veziri ve naibi *Salur* boyundandı. Dede Korkut Destanları'nda da Oğuzeli'nde hakim boy *Salurlar*'dır. *Salurlar*'ın beyi olan Kazan Bey aynı zamanda Oğuzeli'nin güçlü ve saygın bir başbuğudur ve sadece Üçok (İç Oğuz) beylerinin değil, aynı zamanda Bozoklar (Taş-Dış Oğuz)'ın beylerinin de başındadır. Başka bir destani hatıradaki Karmış Bay'ın kızı, Mamaş Bey'in karısı *Salur Barçın* beylik sürmüş yedi kadından biriydi (Sümer, 2009: 57).

Faruk Sümer, 16. yüzyılda İçel'de, Ulaş adlı bir boyun *Salur* ve *Bayındır* adlı iki kolu bulunduğunu tespit etmiştir (Sümer, 1951'den Boratav, 1958: 58). Boratav'a göre, demek ki bu yüzyılda bile dar bir sahada da olsa, bir *Bayındır-Salur* işbirliği meydana gelmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda Hanlar Hanı *Bayındır*, İç-Oğuzla Taş-Oğuz konfederasyonunun başı, aynı zamanda İç-Oğuz topluluğunun beylerbeyi olan Ulaş oğlu *Salur Kazan*'ın kaynatasıdır (Boratav, 1958: 58). Bu durum Dede Korkut Destanları'nın ortaya çıktığı dönemdeki *Bayındır Han-Salur Kazan* ve dolayısıyla *Bayındır* ve *Salur* boylarının yakınlaşmasının sonraki dönemlere uzanmış bir izi olsa gerektir. Böylece tarihin eski dönemlerinde inşa edilen *Bayındır-Salur* işbirliğinin sonraki dönemlerde de gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bunda halk arasında dilden dile anlatılan Dede Korkut Destanları ve ondaki *Bayındır Han-Salur Kazan* işbirliği de etkili olmuştur. Destanlar her ne kadar mitolojik unsurlar içerseler de ortaya çıkışlarından sonraki dönemlerin tarihi gelişmelerinden de etkilenerek bünyesine yeni şeyler katmaktadırlar.

Ali Duyamaz'a göre, *Salur* kabile adının ilk şekli *Salgur*'dur. Gyula Nemeth, *Salgur* adının *sal-* fiilinden geldiğini ileri sürerken, Fuad Köprülü, Nemeth'ten yola çıkarak, *Salgur* sözcüğünün *sal-* fiiline isim yapma eki *-gur*'un gelmesiyle oluştuğunu ve Reşideddin'in açıkladığı gibi “*hücuma hazır*” anlamında olduğunu belirtmiştir (Köprülü, 1993: 136-138'den Duyamaz, 1997: 40-41). Mireli Seyidov ise bu sözcüğü

Salor şeklinde okumuş, *Salı* “*ocak, ateş yakılan yer; çılgın, kızgın adam*” olarak, *Or*’u ise “*istihkam, muhkem yer*” olarak açıklamış, *Salor*’un anlamını da “*yücede muhkemleşmiş yer; yücede olan ocak, ateş yakılan yer; yüksekteki çılgın, kızgın adam*” olarak belirterek, bu şekilde *Salor* sözcüğünü Türk mitolojisindeki gök kültüyle ilişkilendirmiştir (Seyidov, 1989: 110-114’ten Duymaz, 1997: 41).

Atif İslamzade’ye göre, *Salur Kazan* ad tamlamasında, iki antroponim veya bir etnonim, bir antroponim vardır; burada *Salur* tayfa adı, *Kazan* ise şahıs adıdır. Ancak *Salur*’un da, Oğuz Han’ın torununun adı olarak, bir şahıs adı olduğunu göz önünde bulundurursak, antroponimin etnonime dönüşüm mantığı anlaşılabilir olur. Genelde her tayfa bir babadan türer, sonra da tayfalar birlikte etnos oluşturur ki, böylece ad, tayfa ve mekan birleşir. Antroponimden etnonim, etnonimden toponim türeyerek antro-etno-toponim oluşuyor, Oğuz ata olarak, Oğuz tayfa olarak, Oğuz mekan olarak karşımıza çıkıyor. Böylece, *Salur Kazan* tamlaması kendince ata, tayfa ve *Salur Kazan eli* anlayışı mekan düzeyinde ortaya çıkar (İslamzade, 2011: 112).

Salur Kazan’ın adının ilk sözcüğünü oluşturan *Salur*’un Oğuz boylarından *Salur* ile ilgili olduğu açıktır. *Salur* boyunun *Salur Kazan*’ı çok sahiplenmesi tesadüfi olmayıp, bunun tarihi bağları da olmalıdır. *Salur Kazan* tipinin şekillenmesinde önemli bir yeri olan tarihi tabakasının *Salur* boyuyla ilgili olduğu, bu boyun ve hükümdarının/hükümdarlarının hatıralarını taşıdığı söylenebilir. *Salur* boyunun yöneticileri, ya soy itibarıyla bu boydan gelmiş kişilerdir, ya da devrin hakim hanedanının (örneğin; Göktürk-Türgiş) başına yönetici olarak atadığı, bu hanedandan olan kişilerdir.

Salur Kazan’ın adının ikinci sözcüğü *Kazan*’dır: Pertev Naili Boratav’a göre, *Kazan*, “*büyük tencere*” anlamındadır, hem Altın Ordu’nun, hem de aynı sözcükten türeyen Moğol hükümdarı *Gazan*’ın adıdır. *Kazan* efsanesinin Ebülğazi Bahadır Han tarafından anlatılan bir halk yorumunda, muhtemel bir sözcük oyunuyla, bayrama katılan konuklara yemek dağıtmak için bir eliyle yemek kazanını kaldırarak gücünü kanıtlayan kahramandan bahsedilmiştir (Boratav, 2012: 86). Yine Boratav’a göre, *Kazan* ile İlhanlı hükümdarı *Gazan* Han’ın birbirine karıştırılması Doğu Anadolu ve Azerbaycan’da, *Salur Kazan*’ın ön plana alınarak Oğuz destanının yeniden gelişmesinde etkili olmuş olabilir. *Gazan*, Türkçe *Kazan* adının Latin harfleriyle yazılışında oluşan farklılıktan ibarettir (Boratav, 1958: 59-60)

Pertev Naili Boratav’ın bu tespiti oldukça değerlidir. Nitekim Muharrem Ergin buna dikkat çekmişti. Muharrem Ergin’e göre, Bayburtlu Osman’ın 3. Murad (1574-1595) devrinde yazdığı *Tevarih-i Cedid-i Mir’at-i Cihan* adlı eserinin *Bayundur*

Han adlı bölümünde verdiği Dede Korkut Kitabı ile yakından ilgili bilgilerin esas olarak geniş bir Dede Korkut nüshasına veya rivayetine dayandığı anlaşılmaktadır. Ancak Uzun Hasan'ı ve İlhanlı Gazan Han ile ilgili Şenb-i Gazan'ı bunlarla karıştırmıştır (Ergin, 1989: 41). Yani bazı tarihi kaynaklarda Dede Korkut Destanları'ndaki Kazan Han ile İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın hatıralarının karıştığı anlaşılmaktadır. Zaten aslında bu türlü karışımlarda destanların birçok tarihi tabakaya sahip olmasında önemli etkenlerden biridir.

Oğuz-Selçuklu tarihiyle ilgili önemli eserleri ve çalışmaları bulunan Sergey Grigoreviç Agacanov'a göre, Salur Kazan hakkındaki rivayetler, günümüzde de Serahs Salur Türkmenleri arasında anlatılmaktadır. Türkmen efsanelerine göre Salur, çok büyük bir kazanı olduğu ve ordusunu daima onunla beslediği için Kazan adını almıştır (Agacanov, 2015: 195). Fahrettin Kırzıoğlu'na göre, *Kazan* sözü, bir lakap olup "*muzaffer, galip, büyük kahraman*" anlamında *kazanmak* kökünden gelmektedir (Kırzıoğlu, 1952: 53'ten Duymaz, 1997: 39). Ali Duymaz'a göre, Oğuz Türkmen grubunun üç aşiretinden Seyinhan iline bağlı İğdir uruğunun *Gazayaklı* koluna bağlı bir aşiretin adı da *Salargazan*'dır ki, damgası da kaz ayağı olduğundan, Kazan ile kaz ongunu arasında bir ilgi kurulabilir (Duymaz, 1997: 28). Seyidov'a göre, Kazak, Kazılık, Kazgurt, Kafkas gibi yer ve şahıs adları Türk mitolojisindeki Gök Tanrı inancıyla ilgili olup, bu sözcüklerinin hepsi *Kaz* sözcüğüyle ilgilidir; *Kaz* sözcüğü ise "*yücelik, yükseklik, dağ, zirve*" anlamlarını taşımakta olup, buradan hareketle de bir kuşa ad olmuştur; *-an* ise bir ektir, bu durumda *Kazan*, "*yücelen, yükselen*" anlamına gelmektedir (Seyidov, 1989: 110-114'ten Duymaz, 1997: 39).

İtil Bulgarları birçok kent ve kasabalar kurmuştu ki, bunlardan biri de *Kazan* adını taşıyordu. 1974-1975 yıllarında yapılan kazılara göre, Kazan şehir-kalesinin 1177'de kurulduğu tespit edilmiştir. Kazan adının Türkçe "*sınır bölgesi*" veya "*sınır battı*" anlamına geldiği düşünülmektedir (Halikov, 1977: 44-54'ten Kafesoğlu, 2012: 200). Kara Koyunlular'dan Mısır Hoca'nın oğlu Gazan Sultan idi ki, adını Moğol hükümdarı Gazan Han'dan almıştır (Sümer, 1972: 385). 1330'larda, Kuman-Kıpçak unsurların kurduğu Romen Devleti'nde, 15.-16. yüzyıllardaki devlet büyüklerinin Türkçe adları arasında Kazan adı da bulunmaktaydı (Rasonyi, 1935'ten Kafesoğlu, 2012: 188-189).

Kagan, Eski ve Orta Çağ'daki Kırgız, Türk ve Uygur kağanlıklarında ülkenin yüksek yöneticisinin ve asker başının rütbesi/unvanı idi. Bu unvanın M.Ö. 3. yüzyılda Kırgızlarda kullanıldığı, Hun, Sabir, Hazar, Bulgar ve Avarlarda da mevcut olduğu bilinmektedir. Çin kaynaklarında 312'li yıllardan itibaren *kagan* terimi, Juan-

Juanların (Avarlar) asker başının namı olarak geçmektedir. 6. yüzyıldan itibaren Türk (Gök-Türk), Uygur ve Karluk yöneticileri de bu unvanı kullanmıştır. 8. yüzyılın sonu, 9. yüzyılın başından 13. yüzyıla kadar Kiyev Kinyazları da (Kiyev Rusları) *kağan* unvanını kullanarak, siyasi açıdan kendilerini Türk soylu Hazar Kağanlarına eşit olduğunu gösterme gayreti içerisinde olmuşlardır (Karatayev, 2011: 89).

Salur Kazan adının/unvanının aslı *Salur Kağan* demektir. Burada iki olasılık söz konusudur: Ya kahramanın hakimiyetindeki merkezi boy, sonraki dönemlerde onun adından dolayı *Salur* adını almış, böylece *Salurlar* ortaya çıkmıştır; ya da *Salur* adı baştan beri boyun adı olarak mevcuttu ve kahraman zamanla *Salurlar'ın Kağanı* anlamında *Salur Kağan* adı/unvanıyla tanınmıştır. Ancak Türklerde eskiden gelen bir *Kaz* (*Kaz*, *Kazılık*, *Kazar*, *Kazak*, *Kazan*) unsuru da bulunmaktadır ki, Kağan adı/unvanı bunun da etkisiyle *Kazan*'a dönüşmüştür. Nitekim *Kazan* adında birçok tarihi tabaka bulunmakta olup, *Salur Kazan*'dan çok daha öncesine, Milattan Önceki dönemlere uzanan bir alt tabakası da vardır. *Şan Kızı Destanı*'nda *Kazan*, önemli bir rol oynadığı gibi, günümüzde Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olan Tataristan'ın başkentinin adı da *Kazan*'dır ki, *Kazan* adının Ogur Türklerinden Bulgar-Tatar Türklerinde önemli bir tarihi-destani hatırasının olduğu bilinmektedir. Yani Oğuz ve Ogur Türk topluluklarında görülen *Kazan* adı, Oğuz-Ogur (z-r) ayrımının ortaya çıkmasından çok daha önceki bir döneme, Milattan Önceki dönemlere aittir. Dede Korkut'un çağdaşı *Salur Kazan* (*Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy*, *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy*) ile *Kazan* (*Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy*), her birinde birçok tarihi tabaka bulunan iki ayrı kişidir. Büyük olasılıkla 11. boydaki *Kazan* ve oğlu *Uruz*, *Afrasyab* (Alp Er Tonga) ve oğlu *Arız* ile ilgilidir. Hikâyenin *Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu* ile olan benzerliği de aynı destanın farklı varyantları olmaları ve *Kazan-Kazılık-Kazılık Koca* arasındaki yakın ilişki ile de ilgili olabilir. *Kazan* adı, *Salur Kazan* adından çok daha eskidir. Milattan Önceki dönemlerde *Kazan* adı ortaya çıkmış, Göktürk-Türgiş döneminde *Salur Kağan* adı ortaya çıkmış, bu ad zamanla *Kazan* adının da etkisiyle *Salur Kazan* ve *Kazan* adlarına evrilmiştir. Böylece *Kazan*'ın hatıraları ile *Salur Kazan*'ın hatıraları birbiriyle karışmış ve kaynaşmıştır. Bu nedenle *Kazan* ve *Salur Kazan* adlarında en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi tabaka bulunmaktadır (Eyüboğlu, 2019: 396-397).

2. Salur Kazan'ın Ailesi

Salur Kazan'ın babası *Ulaş*'tır: *Ulaş*, *Dede Korkut Kitabı*'nda *Ulaş* olarak geçmektedir. *Dede Korkut Kitabı*'nda adı 3 boyda geçer: *Salur Kazan'ın Evi*

Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruş Bey'in Tutsak Olduğu Boy (Gökyay, 1973: 330). Dede Korkut'ta, Kazan Beğ'in babasının adı *Ulaş* olarak geçmektedir, Şecere-i Terakime'de ise *Enkeş* olarak belirtilmiştir. Her iki ad arasında az da olsa bir benzerlik görülmektedir. Tarihi kaynaklarda *Enkeş* şahıs adı görülmemektedir (Sümer, 1959: 393, 398). Dede Korkut'ta Salur Kazan'ın babası olarak geçen *Ulaş, Şecere-i Terakime'de*, Oğuz Han'ın zamanına yetişmiş biri olarak gösterilmiştir. Oğuz'un oğullarından Gün Han'ın torunu Dip Yavkuy, Han oturtulunca, bir gün, bu zamanda Oğuz Han'ı görenlerden kimse var mı, diye halkına sormuş, onlar da, Salur ilinden *Ulaş* adlı bir kişi kalmıştır, demiştir. Han, birini gönderip *Ulaş'ı* getirtmiş, Oğuz Han'ın yurtta bulunduğu zamanda ne iş yaptığını, dostlarına nasıl mürüvvet kılıp düşmanlarıyla da ne yolda müdarada bulunduğunu tek tek sormuş, *Ulaş* da bütün bildiklerini söylemişti. Dip Yavkuy, ondan sonra *Ulaş'a* pek çok ihsanlarda bulunup evine göndermişti (Gökyay, 1973: CLXXV). Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan'ın annesi vardır ancak adı bilinmemektedir. Şecere-i Terakime'de ise Salur Kazan'ın annesinin adı *Çaçaklı* olarak geçmektedir (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 88).

Salur Kazan'ın karısı *Burla Hatun'dur*: *Burla Hatun*, Dede Korkut Kitabı'nda *Burla Hatun* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Burla Kelin* olarak geçmektedir. *Burla Hatun'un* adı Dede Korkut Kitabı'nda 3 boyda geçer: *Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kazan Bey Oğlu Uruş Bey'in Tutsak Olduğu Boy*. Türkmen varyantında ise *Bamsın Birek* olmak üzere bir boyda geçmektedir (Gökyay, 1973: 321; Erdem, 1998: 795; Ercilasun, 2004: 63). *Burla Hatun*, Dede Korkut Kitabı'nda, "*ağca-yüzlü, Kazan beyin han kızıl halali, boyun-uzun Burla Hatun*" diye nitelenmiştir. Yanında hep kırk ince belli kız vardır. Kazılık kara aygıra binmektedir. Bozkır destanlarındaki öteki kahraman hatunlar gibi, *Burla Hatun* da savaş kahramanlıklarıyla tanınmıştır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Şöklü Melik'in tutsaklığında, namusunu korumak için oğlunun öldürülmesine razı olmak zorunda kalması büyük bir kahramanlık örneğidir. Kazan Bey Oğlu Uruş Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, kırk kızın başında, eri Kazan Bey'in arkasından o da, oğlunu düşmanın elinden kurtarmaya gitmiş, Oğuz beylerinin savaşlarına katılmış ve düşmanın kara tuğunu kılıçlayıp yere çalmıştı (Gökyay, 1973: CLXXXIII-CLXXXIV).

Salur Kazan, Hanlar Hanı Bayındır Han'ın güveyisidir (damadı) (Duymaz, 1996: 55). Salur Kazan'ın karısının adı *Burla Hatun'dur*. *Burla Hatun*, Bayındır Han'ın kızıdır. *Burla Hatun*, Dede Korkut Kitabı'nda olduğu gibi, Şecere-i Terakime'de de "*boyu uzun*" olarak vasıflanmıştır. Fakat *Şecere-i Terakime'de* *Burla Hatun*, *Sündün*

Bay'ın kızı olarak gösterilmiştir (Sümer, 1959: 426). *Şecere-i Terakime*'de Burla Hatun, Dede Korkut'ta olduğu gibi, “*boyu uzun*” ve “*altın közgülü*” (aynalı) olarak nitelendirilmiş, Burla Hatun'un, Oğuz Eli'nde beğlik yapan yedi kızdan biri olduğu söylenmiştir. Memlükler döneminde Mısır'da yazılmış Türk dili hakkındaki eserlerin bazılarında *Burla*'nın “üzüm” anlamında olduğu söylenmektedir. Bu sözcüğün Kıpçak Türkçesi olduğu anlaşılmaktadır. Ortada iki ihtimal vardır: ya Burla Hatun bir Kıpçak beğinin kızıydı, ya da bu adı taşıyan bir Kıpçak prensesinin adını almıştır (Sümer, 1972: 398-399).

Salur Kazan'ın kardeşi Kara Güne'dir: Kara Güne, Dede Korkut Kitabı'nda *Kara Güne* olarak geçmektedir. Bu ad Dede Korkut Kitabı'nda *Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy*, *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy*, *Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy*, *Beğil Oğlu Emren'in Boyu*, *Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy*, *İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy* olmak üzere toplam 6 boyda geçmektedir (Gökyay, 1973: 326; Ercilasun, 2004: 62). Kara Güne, Salur Kazan'ın kardeşidir. Beğlerin toplantısında daima ağabeyinin sağında otururdu. Kara Güne'nin Kara Budak adında bir oğlu olduğu söylenmektedir. Şah Abbas dönemindeki Çuhr-ı Sa'd (Sa'd Çukuru=Erivan bölgesi) Beğlerbeğinin de adı Emir-Güne'ydı. Günümüzde İstanbul'da, Boğaz-İçi'ndeki Emirgan semti bu beğın adından gelmektedir. Şah Abbas'ın hükümdarlığının ilk yıllarında, bir emir, Budak, babası da Kara Güne adını taşıyordu ki, bu isimlerin hikâyelerin tesiri ile konduğu açıktır (Sümer, 1972: 399).

Salur Kazan'ın bir oğlu ve bir kızı vardır. Salur Kazan'ın oğlu Uruz'dur: Uruz, Dede Korkut Kitabı'nda *Han Uruz*, *Kazan-oğlu Uruz*, *Uruz* olarak geçmektedir. Türkmen varyantında *Oraz* olarak geçmektedir. Onun adı Dede Korkut Kitabı'nda *Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy*, *Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu*, *Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy*, *Beğil Oğlu Emren'in Boyu*, *Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy* olmak üzere 5 boyda geçmektedir. Türkmen varyantında adı sadece *Bamsım Birek* boyunda geçer (Gökyay, 1973: 327, 330; Erdem, 1998: 802; Ercilasun, 2004: 62). Uruz (Kazan-oğlu), genç kahramanlar kuşağındandır. Hikâyelerin tümünde neredeyse aynı şekilde geçmektedir. Onun için kullanılan sıfatlar, genel olarak kabule ermiş olmaktan çok, anası ya da babası tarafından söylenmiş, ana-baba sevgisinin ve şevkatinin ifadesidir: “*Çiğerin paresi, ömrün hasılı, Kazanın gönlü yemişi, beyzadeler içinde görklü*” gibi. Yalnız, babası Salur Kazan'ın alkışları arasında, “*Uruzun ağası, Han Uruzun babası*” denmektedir ki, bundan Salur Kazan gibi bir kahramana gurur veren bir yiğit olduğu anlaşılmaktadır. Salur Kazan, oğlu Uruz'a, “*alpum Uruz, arslanum Uruz*” diye hitap etmektedir. Uruz'un yeri, babasının

sağında olup, burası şerefli, itibarlı bir yerdir. Han, savaşıp babasını tutsaklıktan kurtaran Yegenek Bey'e de, Kazan-oğlu Uruz'un sağ yanında yer göstermişti. Uruz Bey, Dede Korkut Destanları'nın başkahramanı olan Salur Kazan'a ayrılan üç hikâyede de görülmektedir. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, hakim rol genç Uruz'un üzerindedir (Gökay, 1973: CLXXVIII).

Salur Kazan'ın adı kaynaklarda belirtilmeyen bir kızının olduğu bilinmektedir: Kara-Budak, Kara Güne'nin oğlu olması durumunda, Kazan'ın, yani amcasının kızı ile evli olmuş olmaktadır (Sümer, 1972: 404). Eski Türklerde, amca kızı ile evlilik gibi yakın evlilikler görülmezdi (Karatay, 2017: 46). Dede Korkut'ta, evlilikler genellikle akrabalık (kan) bağları dışında oluşmaktadır. Evlilikler genellikle akraba evliliği biçiminde değildir (Kırman, 2004: 169) Kara Budak'ın hem Salur Kazan'ın kardeşi Kara Güne'nin oğlu olması, hem de Salur Kazan'ın damadı olarak kızı ile evli olması bir çelişki ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun ana nedeni de, Kara Budak'ın yanlış bir yorumla zamanla Kara Güne'nin oğlu gibi algılanmasından kaynaklanmaktadır. Kara Budak, aslında Bayındır Han'ın oğludur (Eyüboğlu, 2019: 364). Dolayısıyla Salur Kazan'ın kızı, Bayındır Han'ın oğlu Kara Budak ile evlidir.

Türkmen rivayetlerinde ayrıca Salur Kazan'ın çok sayıda oğulları ve kızları vardır. Türkmen boylarına ad veren *Teke Muhammet*, *Ersarı*, *Yomut*, *İğdir* adlarındaki oğullarının yanı sıra, *Gülsüm*, *Suray* ve *Gülşire* gibi kızları vardır. Kazak destanı *Koblandı*'da ise Kazan'ın oğlunun adı Karavul'dur ve destandaki fonksiyonu Koblandı ile savaşırken babasına mızrağını vermesi şeklindedir (Duymaz, 1996: 55).

Dede Korkut Destanları'nda, Salur Kazan'ın ailesi, idealleştirilmiş Türk ailesidir; bu ailede baba, ana ve çocuklar vardır. Yakın çevresindeki akrabaları ile birlikte bu topluluk idealize edilmiş Türk sülalesidir.

3. Tarihte Salur Kazan

Cami'ü't-Tevarih'de, Salurlardan bahsedilirken Kazan Beğ'in adı anılmakta, tarihte Salguri de denilen Fars Atabeklerinin Salurların neslinden olduğu, adı bilinmeyen bir beyin önderliğinde Balkan ve Harezmi sınırlarına gittikleri, bu beyin oğullarından birinin adının da *Kazan Bek* olduğu belirtilmektedir (Togan, 1982: 77; Duymaz, 1997: 21-22).

Topkapı Sarayı Oğuznamesi'nde, Dede Korkut Kitabı'nda adları geçen Oğuz beğleri ile hikâyelerdeki bazı olaylardan ve sıkça Salur Kazan'dan da bahsedilmektedir. Burada Salur Kazan, Ulaş'ın oğlu ve Kara Güne'nin kardeşi, Kıyan

Selçik oğlu Deli Dunder'ın gariplikte yoldaşı olarak nitelendikten sonra Dede Korkut'taki gibi bazı övgülerle nitelenmiştir (Duymaz, 1996: 50-51).

Yazıcıoğlu Oğuznamesi'nde Salur Kazan hakkında çok sayıda övgü vardır: “*Ulaş Salur Kazan beylerbeyliü Oğuz*”, “*Salur Kazan saadetliü yedi saadetin versün*”, “*Sarp hisar duma donlu don giyen, konur atını oynadan, yağı görse yardımcımlu, duşman görse durumlu, Türkistanın direği, tüllü keşun yavrısı, kanlu kafir ellerinden adlu Horasana ad çağırardan Akçabhisardan iklik salup alan, görkliü yüzliü güzel kızların oğlanların belün süren, kanlu kafir ellerine kan kaşandıran, kara başların bunlu eden, oğlancıkların ağlaşdıran, itlerin uluşturan, tavukların kağıldasdıran, Ulaş-oğlu Salur Kazan Bey*” (Gökyay, 1973: CLXIX).

Hazıbi Er-Risaleti Min Kelimati Oğuzname El-Meşhur Bi-Atalar Sözü’nde Dede Korkut, Salur Kazan, Okçu Kozan ve Oğuz Ata adları geçmektedir (Ergin, 1989: 38). Aynı eserde şöyle demektedir: “*Oğuz üç yüz altmış altı alp kopdı, yığirmi dört has boy, otuz iki sekecik (Selçik, Salcuk) sultan serveri Kazan, okçısı Kozan, yeglisi (beglerbeyisi) Karmış oğlu Dede Korkut...*” (Gökyay, 1973: CXXXII; Duymaz, 1997: 24).

Kitab-ı Diyarbekriyye’de, Akkoyunluların Bayındır boyunun soyağacında, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey (1423-1478)’in otuz üçüncü kuşak atası Salur Han’dan bahsedilmiş, Türkistan’da kaldığı, 150 yıl padişahlık yaptığı, Süleyman Peygamber ve Kavuş’un çağdaşı olduğu belirtilmiştir (Gültepe, 2013: 614).

Bahrü'l-Ensab’da, Oğuzların İslamiyet’i kabulüne dair Dede Korkut’la ilgili bir kayıt vardır. Bu metne göre Bayındır Han, İslam Peygamberini rüyasında görüp iman etmiş, Kazan Han’ı, Dunder Bey’i, Emen Bey’i Kabe’ye Peygamberin yanına gönderip ümmet olduğunu bildirmiş, Kazan Han, bu beylerle Kabe’ye gelip Peygamberle buluşmuştu. Peygamber, mescitte otururken bunların saçları kesilmemiş, bıyıkları alınmamış, tırnakları kesilmemiş hallerini görünce duvarı zorlamış ki, mihrap yeri ondan kalmış. Peygamber, onlara iman ettirmiş, Selman Farsi’yi onların yanında görevlendirmiş, Demürkapu’ya gelip onlara İslam’ı öğretmiş, Dede Korkut’u içlerinde şeyh dikmiş. Sonra Bayındır Han’ın evladından Uzun Hasan Acem memleketine padişah olduğunda İslam dini Acem’de üstün olmuş. Tebriz’deki Şam Kazanı denilen, Kazan Han’ın oğlu Hudabende’nin mezarıymış ki, Tebriz’de camisi varmış, ünlü kavim imiş (Gökyay, 1973: CXIX).

Tevarih-i Cedid-i Mir’at-i Cihan’a göre, Kazan Han, Bayındır Han’ın veziri olup, İç Oğuz’dan ve beylerin ulusuydu. Bayındır Han, rüyasında Hz. Muhammed’i görüp iman etmiş ve Kazan Han’ı ve Dunder Beg’i Kabe’ye Hz. Muhammed’in yanına göndermiş, onlar da iman etmişti. Ayrıca Tebriz’de Şam Kazanı denilen,

Kazan Han'ın oğlu Hudabendenün mezarı olduğundan bahsedilmiştir (Ergin, 1989: 39-41).

Şecere-i Terakime'ye göre, Türkmenlerin tarih bilen kişileri, Salur Kazan'ın uzak torunlarından olan Ögürçik Alp'in atalarının adını şöyle anıyordu: Ögürçik Alp, babası Kara Gazi Bey, onun babası Karaç, onun babası Benam Gazi, onun babası Burıcı Gazi, onun babası Kılal Gazi, onun babası İnal Gazi, onun babası Süleyman Gazi, onun babası Haydar Gazi, onun babası Ötküzli Urus, onun babası Kazan Alp, onun babası Enkeş, onun babası Ender, onun babası Ata, onun babası Timür, onun babası Salur, onun babası Dağ Han, onun babası Oğuz Han (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 83). Aynı eserde, Oğuz Han ile Ögürçik'in arasında dört bin dört yüz yıl geçtiği, Salur Kazan'ı altı göbek geçip yedinci göbekte Oğuz Han'a vardırımlarının yanlış olduğu, Oğuz Han'ın peygamberden dört bin yıl önce, Kazan Alp'in ise peygamberden üç yüz yıl sonra yaşadığı, ihtiyarlık çağında Mekke'ye gidip hacı olup geldiği, Salur Kazan'ın Korkut Ata ile bir zamanda yaşadığı belirtilmiştir. *Şecere-i Terakime*'de, Korkut Ata'nın Salur Kazan'ı övüp söylediği bir manzume yer almaktadır (Ebülğazi Bahadır Han, 1974: 83-85).

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde Salur Kazan, Oğuz Padişahı Bayındır Han'ın "*beylerbeyisi Salur Kazan Han*" olarak geçmektedir (Gökay, 1973: LXXII).

Adam Olearius, 1638 yılında Korkut Ata'nın Derbend civarındaki mezarını ziyaret etmiş ve orada gördüğü diğer mezarlarla ilgili çeşitli rivayetler aktarmıştır. Bu rivayetlere göre; Demirkapı Derbend kentindeki bazı mezarları gösteren yerli halk, Hz. Muhammed'den sonraki bir zamanda Hindistan'da Okus (Oğuz) milletine mensup Kassan (Kazan) adlı bir padişahın yaşadığını, bu mezarların da onun Lezgilerle yaptığı savaştan kaldığını anlatmışlardır. Burada Kazan'a ve karısı Burla'ya atfedilen mezarlar da vardır. Özellikle Burla'nın Urmie Kalesi'nde bulunduğu rivayet edilen mezarının 40 ayak uzunluğunda oluşu "*Boyu Uzun*" sıfatını hatırlatmaktadır. Yerliler kendi eceliyle ölen Kazan'ın mezarının Tebriz yakınında Acı Çay kıyısında bulunduğunu söylemişlerdir. Bu rivayete göre İmam Kurchud (Dede Korkut) Kazan'a çok bağlı biriymiş ve onun önünde kopuz çalıp söyleyerek onu müslüman olmayan Lezgiler aleyhine savaşa teşvik edermiş, sonunda İslam propagandası yapmak üzere aralarına girdiği putperest Lezgiler tarafından öldürülmüş. 1647'de Evliya Çelebi'nin de gördüğü Dede Korkut mezarı daha sonra

Barthold tarafından aranmış, fakat bulunamamıştır (Ergin, 1989: 46; Duymaz, 1997: 25).

Tuhfetü's-Sürür'de Salur Kazan'ın ve Yetim Guzan'ın adı geçmektedir (Gökyay, 1973: CLIV-CLV).

17. yüzyıl Türkmen şairi Mağripî'nin *Yusuf-Ahmet Destanı*'nda Salur Kazan'ın adı birkaç yerde geçmektedir: “Bir birinden nüsha alan, / Yezid'e yavuz gün salan, / Kılıcından kanlar akan, / Külli Salur Kazan gelsin.”, “Gözlerin çok görür aşadeleri, / Alarlar kolundan gülzadeleri, / Salur ili tamam beyzadeleri, / Görür olsan Salur Kazan gelmiştir.” (Aşırov, 2000: 51). Ayrıca Salur Kazan'dan bahseden bir cümle de şöyledir: “Yusup beg Salur Gazan sıpathı alıp gurardı. Aştı-nanı köp berenden son yanında yigit köpeldi” (Guzıçıyeva, 2000: 180).

17. yüzyılda yazılmış bir sözlük olan Mirza Mehdi Han'ın *Sengülalı*'na göre, Türkmenlerden Salur boyu, ordu bir yerde konaklayacağı zaman “Kazan” (*Gazan*) kelimesiyle oranlar, birbirlerine bununla seslenirlerdi, yani parolaları Kazan (*Gazan*)'dı (Gökyay, 1973: CLXXV).

Leningrad (St. Petersburg) Bilimler Akademisi Oriental Enstitü Kütüphanesi'nde B.725.2 numarada kayıtlı “*Sarık Halkının Tarihi*” adlı, 1303/1885-86 tarihli bir yazmada “*Salur Kazan Baba*” adlı bir bölüm bulunmaktadır. Bu yazmada Ersarı, Yomut, Salur, Teke, Toktamış, Otamış, Yalkamış gibi Türkmen aşiretlerinin menşei Salur Kazan'a dayandırılmaktadır (Başgöz, 1985: 65-77'den Duymaz, 1997: 26).

Bulgar-Tatar destan geleneğine ait olan *Şan Kızı Destanı*'nda, Kazan Han, Hun halkının kurtarıcısı, soyun yeniden oluşumunda katkısı olan bahadır (alp) olarak tasvir edilmektedir. Destanın “*Hon halkı nasıl yenilendi*” bölümünde, Kazan'ın annesi tarafından bir kazana koyularak çaya atılması ve bununla onun soyunu tüketen düşmandan korunması, soyuna uygun olarak ona *Kazan* adı verilmesi, sonunda düşmanla savaşarak Hon (Hun) halkını kurtarması yüksek şiiresel bir dille tasvir edilmiştir (Hacıyev, 2005: 163-166'dan İslamzade, 2011: 116).

Bilindiği gibi, Avrupa Hun hükümdarı Attila'nın ikinci oğlu Dengizik'in 469'da ölümünden sonra, onun küçük kardeşi İrnek idaresinde Orta Avrupa'yı terk eden Hun kütelleri Karadeniz kıyılarında buluştukları başka Türk toplulukları ile karışmışlar, bu karışmadan doğan yeni topluluk *Bulgar* adı ile anılmaya başlamıştı. Bu ad, *bulamak* < *bulgamak* ? (*karışmak*)'dan gelmektedir: *Bulga+r* (Kafesoğlu, 2012: 190). Bulgarların, doğuya doğru geri çekilen bir Avrupa Hun grubu ile Asya'dan onların peşinden gelen çeşitli ögelerden oluştuğu düşünülmektedir. *Bulgar* adı, “*karıştırmak*,

karlamak" anlamına gelen sözcüğe "-ar" son eki alarak oluşmuştur ve "*karışıklar*" anlamına gelmektedir. O zamanlar Orta Volga civarında, günümüzdeyse Rusya'da yaşamakta olan varisleri Çuvaşlarla birlikte "r"li bir Türk dilinin temsilciliğini yapmışlardır (Roux, 2013: 107-108). Dolayısıyla, Avrupa Hunları bakiyeleri ile çeşitli Türk topluluklarının karışmasıyla oluşan Bulgar-Tatar Türklerinin destan geleneğine ait Şan Kızı Destanı'nda Kazan Han'ın Hun halkının kurtarıcısı olarak görülmesi dikkat çekicidir. Türk dilinde Milattan Önceki dönemlerde oluşmaya başlayan "r-z" ayrımının bir yansıması olarak, Oguz-Ogur ayrımı gerçekleşmiş, Ogurlar'dan tarihi süreç içerisinde Bulgar-Tatar toplulukları ortaya çıkmıştı ki, Doğu Avrupa'daki, Karadeniz'in ve Kafkasya'nın kuzeyindeki birçok Türk topluluğu da bu gruba dahil edilebilir. Bu durum Kazan Han'ın tarihi alt tabakasının destani bir yansımasıdır. Destanda Hun halkı ile Kazan arasında ilişki kurulmasının da tarihi temelleri olmalıdır. Dikkat edilirse burada Salur Kazan'dan değil, sadece Kazan'dan bahsedilmektedir. Çünkü Milattan Önceki alt tabakadan gelen Kazan adı, daha sonra Göktürk-Türgiş döneminde Salur Kağan/Kazan adı ile kaynaşmış, böylece Dede Korkut Destanları'ndaki Kazan ve Salur Kazan adları ortaya çıkmıştır.

Türkoloji biliminde önemli bir yere sahip olan, Türk tarihi ve Oğuzname konularında önemli çalışmaları bulunan Zeki Velidi Togan, Salur Kazan'ın 10. yüzyılın sonlarında, Samanilerle Karahanlılar arasındaki mücadeleye karışan bir Oğuz beyi olduğunu ileri sürmüştür. Zeki Velidi Togan'a göre, Oğuz destanını ilk önce Asya'ya bunlar ve bir de Derbend yoluyla Hazar Denizi'nin kuzeyinden Bayandırlar getirmişlerdir. Salur Kazan, Selçukluların Horasan'a gelmelerinden önce bu kabilenin Samani, sonra da Karahanlılar hareketlerine katılarak Horasan'a geçme olaylarının merkezini teşkil eden bir kişidir. Oğuzların, İslam'ı ilk kabul edenlerinden biri olmuştur. *Nikbi Tarih*'nde bu Oğuz kumandanının açık adı *Hasan bin Tak* olarak geçmektedir ki, Türkçe Kazan adı İslam kaynaklarında Hasan'a çevrilmiş olsa gerektir (Gökyay, 1973: CVII-CXIII).

Burada Zeki Velidi Togan'ın Türkçe Kazan adının İslam kaynaklarında Hasan'a çevrilmiş olduğu görüşü oldukça önemlidir. Dede Korkut'taki Kazan'ın bazı hatıraları Hasan adına çevrilerek yaşatılmış olabilir. Nitekim Köroğlu Destanı'nda, Köroğlu'nun oğlu Hasan'ın ve Hüseyin'in işlevleri Dede Korkut'taki bazı kahramanları ve Kazan'ı çağrıştırmaktadır. Dede Korkut'taki Kazan ile Köroğlu'ndaki Hasan arasında alt tabakada bir ortaklık olabilir. Ozanlık geleneği aşıklık geleneğine evrilirken, kopuz saza dönüşürken, belki de bazı Dede Korkut Boyları Köroğlu Kolları'na dönüşmüş olabilir ve Dede Korkut'taki Kazan, Köroğlu'ndaki Hasan'a dönüşmüş olabilir.

Boratav'a göre, Kazan, herhalde, 9.-10. yüzyıllar içinde, kesinlikle belirlenemeyen bir tarihte kafir Peçeneklere karşı Müslüman Oğuzları savaşa götürmüş, bu düşmanları yenilgilere uğratmış, bazen de onların baskınlarına uğramış, tarihi bir Oğuz hanının adı olmalıdır. Oğuzların komşularına karşı bütün savaşları tarihte onun zamanında ve başbuğluğu altında geçmemiş olsa bile, yeni İslam'a girmiş Oğuz kavminin bu ünlü beyi zamanla bu çağın destan kahramanı olmuştur (Boratav, 1958: 40-41).

Türk halkbilimi ve inanışları konusunda önde gelen kişilerden biri olan Abdülkadir İnan, bir çalışmasında, Salur Kazan'ın evinin yağmalanması ve Oğuz-Peçenek mücadelesiyle ilgili olayları tarihi olarak nitelerken, Salur Kazan'ın Hz. Muhammed'den 300 yıl sonra yaşamış olduğu şeklindeki rivayeti tarihi gerçek olarak kabul etmiştir (İnan, 1987, 220-237'den Duymaz, 1997: 37).

Ebulgazi'nin verdiği bilgilerden yola çıkan Viktor Maksimoviç Jirmunskiy, Kazan'ın yurduna saldırıların Peçenekler olduğu ihtimali üzerinde durmuştur; Salurlar ve Peçenekler, 9.-11. yüzyıllardan başlayarak birbirlerine düşmandılar ve Burla Hatun, Bayındır kızı değil, Sündünbay (Samanlı) kızı olup, Peçenekler'in hanı ise Toymaduk'tur (Konıratbayev, 2000: 154).

Faruk Sümer'e göre, Salur-Peçene savaşlarına yer veren Ebulgazi, *Şecere-i Terakime*'deki rivayetlerde geçen Becene elini Oğuz-Peçenek boyu sanmıştı. Buradaki *Becene* sözü ünlü Türk Peçenek elini ifade etmektedir. Bu rivayetleri Oğuzlar ile Peçenekler arasındaki tarihi mücadelelerin destani hatıraları olarak kabul etmek gerekir. Ebulgazi Oğuznamesi'nde, Salur-Peçenek savaşlarına dair rivayetlerde ilk önce Peçenekler'in bir galibiyetinden bahsedilmekle birlikte, Korkut Ata'ya atfedilen manzume, Enkiş'in oğlu Salur Kazan'ın Peçenekler'e karşı kazandığı parlak bir zaferi haber vermektedir. Yani Kazan Beg, Peçenekler'in çoğunu kırmış ve onlardan bir nicesi de çok yalvararak canlarını kurtarmışlardı. Bu olaylar en güçlü ihtimal ile 10. yüzyılda meydana gelmişti. 925 yılında da Oğuzlar'ın batı komşuları olarak Emba-Yayık arasında Peçenekler'den bir küme yaşıyordu (Sümer, 1959: 392-393).

M. Fahrettin Kırzioğlu'na göre, Salur Kazan, Küçük Arsaklılar sülalesinin sonuncu kolunun timsali ve Sasanlılar ile Kuzeyliler'e/Kıpçaklar'a karşı bütün Azerbaycan-Gürcistan ve Doğu Anadolu'daki topraklarını koruyabilen, bu yüzden *Büyük* unvanıyla anılan Valarş oğlu I. Khosrov olup, 217-252 yıllarının hakimiydi (Kırzioğlu, 1963: 366). Burada M. Fahrettin Kırzioğlu'nun Dede Korkut'taki Salur Kazan'ı, diğer görüşlere nazaran, 3. yüzyıl gibi daha eski bir tarihe götürmesi dikkat çekicidir.

Ali Duymaz'a göre, Salur Kazan, Abdülkadir İnan'ın da dediği gibi bir “cedd-i âlâ”dır ve daha sonraki devirlerde tarihi bir şahsiyet haline gelmiştir (Duymaz, 1997: 38). Ali Duymaz'a göre, *Şecere-i Terakime*, Salur Kazan'ı ve etrafındaki olayları Orta Asya coğrafyasına bağlamaktadır. Eserde olaylar, Sır Derya'nın kuzeyinde cereyan etmekte ve mücadele Oğuzlar ile Peçenekler arasında görünmektedir (Duymaz, 1997: 21). Ali Duymaz'a göre, *Şecere-i Terakime*'de Becene başbuğu Toymaduk'un Kazan'ın babası Enkeş'in ordasını basıp karısı Çaçaklı'yı esir alması ve Dede Korkut Kitabı'nda Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un benzeri bir olay da *Salur Gazan ve İtemcek* adını taşıyan bir sözlü Türkmen rivayetinde yer almaktadır. Burada da Salur Gazan hac yolundayken obası ve evi, İtemcek tarafından basılmış ve talan edilmiştir. Kazan da, öç almak için bir ihtiyarın tavsiyesiyle İtemcek'in üzerine gitmiştir. Bu savaş, Koblandı ve Ak Köbek gibi Kıpçak destanlarında, Nogay-Kazaklarla Oğuz-Kıpçaklar, Karamanlarla Kalmaklar veya Kazaklarla Kızılbaşlar arasında meydana gelmektedir ki, bu nedenle bu savaşın Oğuzlarla Kıpçaklar arasında meydana geldiği söylenebilir (Duymaz, 1996: 56-57).

Dede Korkut'la ilgili değerli çalışmaları bulunan Şamil Cemşidov, Uruz ile Ayvaz arasındaki ses benzerliği, geç doğan tek oğula sahip olma ve tutsak düştükten sonra oğullarının kurtarması gibi bazı benzerlikleri dikkate alarak Salur Kazan'la Köroğlu'nu aynı kişi olarak yorumlamıştır (Cemşidov, 1990: 129-134'ten Duymaz, 1997: 38-39). Ş. Cemşidov, Kazan Han'ı 9. yüzyıla tarihlendirerek, Babek'le karşılaştırmış ve onun Babek'e benzediğini belirtmiştir (Cemşidov, 1995: 10'dan İslamzade, 2011: 118).

Mireli Seyidov, 5.-6. yüzyıllara ait Ermenice bir kaynakta Gor ve Gazan adlı iki devletli ve büyük ordulu kardeşin adının geçtiğini ileri sürmüştür, Gor ile Kazan'ın ulu babası Bulca Han'ın oğlu Dib Bakuy'un oğlu Gor/Gur Han arasında benzerlik kurmuş, bu bilgileri ise efsanevi-mitolojik bir şahsiyetin tarihileşmesi olarak yorumlamıştır (Seyidov, 1989: 124'ten Duymaz, 1997: 35).

Seyidov'un bu tespitleri oldukça değerlidir. Çünkü buradaki Gazan, Dede Korkut'taki Kazan tipinin tarihi alt tabakası ile ilgilidir. Dikkat edilirse daha erken tarihli kaynaklara doğru gidildikçe *Salur Kazan* adının yerini *Kazan* adı almaktadır. Bu durum, önce *Kazan* adının, sonra da *Salur Kazan* adının ortaya çıkmış olmasının bir yansımasıdır. Buradaki *Gor* adı da aynı zamanda *Köroğlu Destanı*'nın tarihi alt yapısı ile ilgilidir. *Gor* ve *Gazan* iki kardeşdir ki, *Köroğlu* ve *Kazan* karakterlerinin tarihi alt katmanları arasındaki bu yakınlık, iki büyük Türk destanı olan *Dede Korkut Boyları* ile *Köroğlu Kolları*'nın kardeşliğine ve ortak tarihi köklerine de işaret etmektedir. Büyük

olasılıkla bu bölgede *Kor* ve *Kazan* adlarının tarihi alt yapısı, tarihin derinliklerinden gelen en alt tabakadan sonra, İskitler/Sakalar ve sonrasında Avrupa Hunları, Ogurlar/Bulgarlar, Hazarlar, Batı Gök-Türkleri ile ilgilidir. 5.-6. yüzyıla ait Ermenice bir kaynakta Gazan adının geçmesi akla uygundur. Avrupa Hunları kalıntıları ile çeşitli Türk topluluklarının karışmasıyla oluşan Bulgar-Tatar Türklerinin destan geleneğine ait *Şan Kızı Destanı*'nda da Kazan Han, Hun halkının kurtarıcısı olarak geçmektedir. Böylece Kazan adının Karadeniz'in kuzeyinde, Kafkasya'nın kuzeyinde, Hazar Denizi çevresinde, Orta Asya'da eski dönemlere uzanan hatıralara sahip olduğu daha iyi anlaşılmalıdır. Tarihi süreç içerisinde Hazar-Baykal arasındaki tarihi Türk anayurdundan çıkan, Orta Asya'dan batıya doğru akan Türk kavimleri; bu bölgede yaşayan, devlet kuran, bu bölgede yayılan Türk kavimleri; Kimmer, İskit/Saka, Hun, Avrupa Hun, Ogur, Bulgar, Avar, Batı Göktürk, Hazar, Oğuz, Peçenek, Kıpçak gibi Türk toplulukları bir taraftan Karadeniz'in kuzeyinden batıya ilerlerken, bir taraftan da Kafkasya üzerinden Anadolu ve Ön Asya'ya akınlar düzenliyorlardı. Bu nedenle bu hatıraların bu bölgeye komşu olan Ermeni kaynaklarında ve bu bölgede yaşayan Bulgar-Tatarların destanlarında yer alması son derece doğaldır.

G. Geybullayev, Dede Korkut'taki Kazan Han'ın 5. yüzyılda Albanya'ya gelen Kazan adlı bir el beyinin olabileceğini ileri sürmüştür (Geybullayev, 1994: 181'den İslamzade, 2011: 118).

Avelbek Konıratbayev'e göre, Kazan'ın Kazakça adı *Asan* olup, Kızılorda ilinin Şiyeli ilçesinde Okşı Ata, Kılış Ata, Asan Ata ve Abız Ata mezarları bulunmaktadır. Aksak Oğuz (Ters Uzamış) oğlu Okşı (Okçu) ise, Kazan'ın askerlerine silah hazırlayan bir yardımcısıdır. Kazan (Asan) ile Kiysık Oğuz oğlu Okşı, 1043'teki savaşta ölmüştür, Bestam'da gömülmüş olabilir. Halk ikisini, Bestam yakınlarına defnetmiştir ki, buraya *Okşı Ata Korumu (Okçu Ata Mezarlığı)* denmektedir. Asan (Kazan)'ın mezarı yıkılmıştır (Konıratbayev, 2000: 155, 180).

Avelbek Konıratbayev, Kazan'ın adının Kazak destanlarında da geçtiğini, onu Kobılandı'nın öldürdüğünü, Dede Korkut Kitabı'nda Kobılandı'ya Aruz denildiğini, 1043'teki savaşı Aruz oğlu Bisat (Basat)'ın bitirdiğini ileri sürmüştür. Avelbek Konıratbayev'e göre, İç Oğuzla Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, batı Oğuzları ile doğu Oğuzları'nın arasında meydana gelen 1043 yılındaki iç savaş ve Oğuz-Kıpçak ulusunun parçalanışı anlatılmaktadır. Kıpçaklar, Don ve Kafkasya bölgelerine kadar gitmişlerdi. Oğuz-Kıpçak Birliği'nin parçalanmasına sebep olan bu çatışmayı, doğu Oğuzları'nın beyi Aruz, dolayısıyla Dış Oğuz başlatmıştı. Bu doğu

kavimlerinin başlıcaları ise Bayat ve Kıpçak boylarıydı. 1043'ten sonra Janakent (Yengi Kent) ulusu parçalanmış, Türkmenler Kafkasya'ya, Sayın Hanlar da Merke'ye doğru gitmişlerdi. Şecere-i Terakime'de Salur Kazan'la ilgili rivayetlerde geçen Toymaduk'un adı Kazak Türkçesinde "Köbikti (Şekti/Şökli)"dir. Kazan, Şökli'ye esir giden annesi Cicaklu'yu, on yıl sonra mal-mülk ödeyerek geri almıştır. Destandaki Şökli (Kazaklar'da Şekti/Çöktü?) ise, Peçenekler'in hanı Elmüş'tür ve Kazaklar ona Köbikti derler (Konıratbayev, 2000: 154-155, 158, 167-168).

Türk destanları ve Dede Korkut konusunda önemli çalışmaları bulunan Naciye Yıldız, Türkmen varyantındaki *Salur Gazan ve İtemjek Hikâyesi*'nde, Salur Gazan'ın evini yağmalayan düşmanı *İtemjek*'in adının, İt Becene isminin Türkmen Türkçesinde değişikliğe uğramış şekli veya İt Becenelerin lideri olmasının mümkün olup olmadığını sorgulamış, bu durumda hikâyelerin 10. yüzyılda Türkistan civarında yaşanan olayları dile getirdiğinin düşünülebileceğini belirtmiştir (Yıldız, 2000: 364-365).

Atif İslamzade'ye göre, Salur Kazan karakteri farklı tarihi dönemlerde gösterilen Kazanların her birinin herhangi tarihi çizgilerini kendinde topluyor olabileceği gibi, yeni tarihi Kazan'lar da ortaya çıkarılabilir. Atif İslamzade, Oğuznameler'deki Dağ Han'ın oğlu Salur ile Dede Korkut'taki Salur Kazan'ın aynı kişi olduğunu ileri sürmüştür. Atif İslamzade'ye göre, çoğu destan karakteri gibi, Salur Kazan karakteri de bir kaç tarihi tipe (prototip) dayanmaktadır. Çünkü, muhtelif şahıların ferdi özelliklerinden alınan çizgiler, bir karakter üzerinde toplanmaktadır (İslamzade, 2011: 112-118). Atif İslamzade'nin bu görüşü değerli olup, Kazan/Salur Kazan karakterinde birçok tarihi tabaka olduğunu yansıtmaktadır.

Muammer Kemaloğlu'na göre, denilebilir ki, Oğuz Destanı ve *Şecere-i Terakime*'de adı geçen *Kazan Bek/Han*, Dede Korkut Destanları'nın başkahrmanı *Kazan Han*'dir. Ama asıl adı *Kazak Han*'dir. Topkapı Oğuznamesi, Oğuz Destanı ve Dede Korkut'ta yer alan bu husustaki diğer bilgiler değerlendirildiğinde, Salur Kazan (Kazak) Han ve yanındaki destan kahramanlarının, bu anlatımlarda kaydedilen zaman diliminde (muhtemelen 1048-1055 yılları arasında) yerleşik buldukları *Gürgän-Kazaklı* yakınlarında olup, *Eski Horasan* diye adlandırılan tarihi bölge dahilindeki bazı yerlere akınlarda buldukları anlaşılmaktadır (Kemaloğlu, 2019: 56-64).

Dede Korkut'un tarihi konusunda önemli araştırmaları bulunan, Salur Kazan'ın tarihi kişiliğini Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olarak tespit eden Ahmet Bican Ercilasun, Dede Korkut'ta geçen olayların zamanı ve Salur Kazan'ın

tarihi kişiliği hakkında şöyle söylemiştir: “Ben bu bildiride şimdilik bazırluk olmak üzere, bir tahmin olmak üzere, araştırmaların biraz daha ilerletilmesini düşünerek (efendim) 8. yy’ın ilk yarısında Türgişlerle ilgili olduğunu düşünüyorum. 8. yüzyılın yani Salur Kazan ve arkadaşlarının başından geçen olayların 8. yüzyılın ilk yarısında Türgişlerle ilgili olduğunu düşünüyorum. Hatta biraz daha ileri giderek Salur Kazan’ın Türkîş Kağan’ı, Kara Türgîş Kağan’ı Sulu Kağan olduğunu düşünüyorum” (Ercilasun, 2000: 158). Ahmet Bican Ercilasun’a göre, Türgîş hükümdarı Su-lu Kağan’ın ganimeti paylaşmaması sonucu kendi adamlarınca öldürülmesi ve halkının da Sarı ve Kara olarak ikiye ayrılması, Dede Korkut Kitabı’ndaki İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy’a benzemektedir. “Dede Korkut Kitabı’nın asıl kabramanı olan Salur Kazan, büyük ihtimalle Sulu Kağandır” (Ercilasun, 2004b: 126). Ahmet Bican Ercilasun, Salur Kazan’ın tarihi karşılığının Su-lu Kağan olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Sonuç olarak Kıpçakların ataları olan Doğu Göktürkleri ile Oğuzların ataları olan Türgîşler (Batı Göktürkleri) arasındaki savaşlar, Dede Korkut Kitabı ile Şecere-i Terakime’deki Salur Kazan rivayetlerinin ilk tabakasını oluşturmakta ve destanın ana kabramanı Salur Kazan’ın tarihteki karşılığı Su-lu Kağan olmaktadır” (Ercilasun, 2002: 33). Ahmet Bican Ercilasun, Dede Korkut Kitabı ile Uygurca Oğuzname, Camiu’t Tevarih ve Şecere-i Terakime’yi karşılaştırmış, bu eserlerde geçen Köl Erki’yi Bayındır Han, Tuman Han’ı da Salur Kazan olarak tespit etmiştir (Ercilasun, 1994: 69-89). Biz de Ahmet Bican Ercilasun’un bu tespitlerine katılmış ve bazı eklemelerde bulunmuştuk (Eyüboğlu, 2019: 426-445).

Dede Korkut Destanları’nda önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut’taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakası Kara Türgîş Devleti’nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgilidir.

Çin kaynağı Kiu T’ang-şu, Türgîş hükümdarı Sou-lou Kağan (716-738) hakkında şöyle demiştir: “Güneyde T’u-po’larla (Tibetlilerle) muhavere bulunmak ve T’u-küe’lerle müttefik olmak için elçiler gönderdi. T’u-küe’ler ve T’u-po’lar kendi kızlarını Su-lu’ya gelin olarak verdiler; böylece üç krallığın batun (prenses) kızlarına sahip oldu.” Su-lu Kağan’ın bu üç hatunu; A-şi-na Huai-tao’nun kızı Kiao-ho prensesi, Doğu Gök-Türk hükümdarı Bilge Kağan’ın kızı ve Tibet kralının kızıydı (Chavannes, 2013: 77). Bilge Kağan Yazıtı’nda, Bilge Kağan, Türgîş hükümdarı Su-lu Kağan için şöyle demektedir: “Men (T)ürgîş kağanın kızım (in ...) ertingü uluğ törün alı birtim. Tür(giş kağan) kızın ertingü uluğ törün oğluma alı birtim” (Ben Türgîş hakanına kızımı pek büyük (bir) törenle alverdim. Türgîş hakanı(nın) kızını (da) pek büyük (bir) törenle oğluma alverdim) (Kül Tigin Yazıtı, K10-K11; Tekin, 1998: 60-61). Yani 2. (Doğu) Gök-Türk hükümdarı Bilge

Kağan (716-734), kızını Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile evlendirmiş, ayrıca kendi oğlu ile de Su-lu Kağan'ın kızını evlendirmişti. Bilge Kağan ile Su-lu Kağan arasındaki bu akrabalık ilişkisi, Dede Korkut'ta Bayındır Han ile Salur Kazan arasındaki ilişkinin birebir aynısıdır: Bayındır Han'ın kızı Burla Hatun ile Salur Kazan evlidir, Bayındır Han'ın oğlu Kara Budak ile de Salur Kazan'ın kızı evlidir. Bu tarihi-destani ilişki, adeta Dede Korkut'taki Bayındır Han ile Salur Kazan'ın, 2. (Doğu) Gök-Türk hükümdarı Bilge Kağan (716-734) ile Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) olduklarını açık bir şekilde onaylamaktadır (Eyüboğlu, 2019: 433).

1885-86 (H.1303) tarihli *Sarık Halkının Tarihi* adlı yazmada, *Salur Kazan*'ın babası *Büke Pehlivan*'ın babasının adı *Alpamış* olarak geçmektedir (Duymaz, 1997: 26). Yani, destani rivayetlere göre, *Alpamış*, *Büke Pehlivan* ve *Salur Kazan* farklı üç kuşaktır. Bu kişiler arasında, destan mantığı gereğince başka kişiler de olabilir; çünkü bu kahramanlar, yaşadıkları dönemde adları iyi bilinen ve hatırlanan kişilerdir. Bu nedenle, *Alpamış* bir kuşak, *Salur Kazan*'ın babası *Büke Pehlivan* ya da *Ulaş* bir kuşak, *Salur Kazan* ise bir kuşaktır. Her birinde birçok tarihi tabaka bulunmakla birlikte, *Alpamış*'ın/Bamsı Beyrek'in 6. yüzyıl sonlarında yaşamış Batı Gök-Türk Devleti'nin kurucusu Tarduş Kağan (576-603) olduğunu söylemiştik; *Ulaş* ya da *Büke Pehlivan* ise, 7. yüzyıl sonlarında ve 8. yüzyılın başlarında yaşayan, Sarı Türgiş Devleti'nin kurucusu U-çe-le Kağan (690-706)'dır. Bilindiği gibi Sarı Türgiş Devleti hükümdarlarının unvanı Türgiş paralarında da görülen *Baga* idi ki, *Büke Pehlivan*'ın adı *Büke/Biğe>Böğü>Baga*'nın bir hatırasıdır; *Salur Kazan* ise, 8. yüzyıl başlarında yaşayan, Kara Türgiş Devleti'nin kurucusu Su-lu Kağan (716-738)'dir. Böylece Batı Türkleri, kendilerine en parlak devirlerini yaşatan, devlet kurucuları bu hükümdarları önce destanlaştırmış, ardından ise rivayetler olarak hafızalarında yaşatmışlar, bütün bunlar da Dede Korkut Hikâyeleri'ne yansımıştır (Eyüboğlu, 2019: 444).

Salur Kazan'ın adında bulunan *Kazan* adının, *Kaz* kökünü ve *Kazılık*'ı düşündüğümüzde, Milattan Önceki dönemlerden gelen bir tarihi alt tabakası olduğu açıktır. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy ile Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun benzerliği de dikkat çekicidir. Bu bakımdan Milattan Önceki dönemlerden gelen tarihi bir alt tabakası olan *Kazan* adının, 7.-8. yüzyıllarda yaşamış tarihi bir kişi olan Türgiş hükümdarı Su-lu Kağan (716-738)'in adı ve hatıraları ile karıştığı ve kaynaştığı, yüzyıllarca süren dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarım ve işleme sonucu tek bir kişi olarak algılanmaya başladığını ve bu şekilde destanlara ve rivayetlere yansıdığını söyleyebiliriz. Büyük ihtimalle en alt tabakadaki *Kazan*, İskit/Saka ve Kangar/Kanglılar ile ilgilidir. *Salur Kazan*, kaynağını bir tarihi şahsiyetten, Türgiş Devleti hükümdarı, Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı

Su-lu Kağan (716-738)'dan almakla birlikte, birçok destanda sadece *Kazan* veya *Kazan Beğ/Kazan Han* adlarıyla görülen Kazan ise ayrı ayrı birkaç Türk hükümdarının hatırasını taşımaktadır; çünkü *Kazan*, *Kağan* anlamındadır, yani eski Türk hükümdar unvanının bozulmuş şeklidir, ancak tarihi süreç içerisinde, kuşaklar boyu aktarımda, aynı kişi gibi algılandıklarından dolayı hatıraları birbirine karışmıştır. Zaten Korkut Ata'nın oldukça uzun bir ömür yaşadığı ve çok sayıda Türk hükümdarı dönemini gördüğü ve destanların halk hafızasında yüzlerce yıl boyunca işlendiği, destan mantığı gereği birçok yeni kahramanın hatıralarının eski kahramanların hatıralarına dahil olduğu bilinmektedir ki, Dede Korkut'taki birçok kahramanda, birçok Türk hükümdarının hatıraları bulunabilir. Salur Kazan (Su-lu Kağan)'ın hatırası daha baskın çıktığından, diğer hükümdarların hatıraları da onun adı etrafında toplanmıştır (Eyüboğlu, 2019: 444-445).

Salur Kazan adı aslında bir unvan olup “*Salurlar'ın Kağanı*” demektir. Tarihi süreç içerisinde bu unvan bir kişi adı haline gelmiş, birçok Türk hükümdarının hatırası bu ad etrafında daireleşmiştir. Bu nedenle Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'daki Kazan ile Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'daki Kazan, hikâyelerdeki birbiriyle zıt durum ve çelişkilerden de anlaşılacağı üzere, iki ayrı *Kazan (Kağan)*'dırlar. Bu Kazan'lardan en eskisi, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'daki Kazan olup, *Kaz* kökünden gelen adı da, tıpkı *Kazılık Koca* ve Afrasyab'ın kızı *Kaz* adları gibi, Milattan Önceki dönemlerin bir hatırası, bir kalıntısıdır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy ve İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'daki Kazan ise Türgiş Devleti hükümdarı, Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738)'ın hatırasıdır. Ancak İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'daki Beyrek'in Batı Gök-Türk hükümdarı Tong Yabgu Kağan (618-630)'ın bir hatırası olduğunu belirtmiştik ki, bu nedenle bu boyda iki ayrı tarihi alt tabaka bulunmakta olup, bu boydaki Kazan adında da ihtimal iki ayrı tabaka bulunmaktadır (Eyüboğlu, 2019: 445).

2019 yılında keşfedilen Dede Korkut Destanları'nın Türkmen Sahra el yazmasında, *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boy*'da Kazan'ın adı geçmektedir. Burada Kazan, yedi başlı ejderha ile mücadele etmektedir (Ekici, 2019: 200-204). Bu varyantta Kazan, “*Adım Deli Dönmez iken / Ad kazanan Kazan idim*” demektir (Ekici, 2019: 191). Dede Korkut'un Türkmenistan varyantında, Gorkutun Gabrı Kazılığ-I Boyu'nda, Çakan Kembergal'in oğlu Ajdar (Ejder) da ejder öldürmüş, bunun üzerine Korkut Ata ona *Ajdar (Ejder)* adını koymuştu (Erdem, 1998: 501-502, 791). Dede Korkut Kitabı'nda geçen *evren*, büyük yılan, ejderha anlamındadır. Bu

sözcük, Türkiye Türkçesinde *ejderha*, Kırgız Türkçesinde *acıdar*, Tatar Türkçesinde *ajdaha*, Türkmen Türkçesinde *ajdar* olarak geçmektedir (Türktaş, 2013: 1101). Yılan Türk Şamanizminde yeraltı ilahı Erlik'le ilgili bir simgedir (İnan, 1972: 40'dan Çoruhlu, 2015: 201). Ejderha, bütün dünyada Çin mitolojisi ve sanatına ait kabul edilmektedir ve Türk mitolojisi ve sanatında da büyük yer tutmuştur. Çin kaynaklarından Shih-Chi ve Hou-Han'da gök ve yer ibadetlerinden bahsedilirken Hunların bir ejder festivali düzenlediğinden söz edilmiştir. Hsiung-nuların (Hunlar) merkezlerinin Ejder Şehri olarak anılışı da belki eskiden bazı Türk toplulukları arasında ejder kültürünün varlığını ortaya koymaktadır. Hiung-nuların Kan-su'da kurdukları Gu-tzan kentine, yatan ejderin beldesi adı verilmiştir (Çoruhlu, 2015: 172, 213). Gök-Türk döneminden kalma Kül Tegin Yazıtı'nın tepesine bir ejderha motifi işlendiği gibi, Uygur Kağanlığı döneminden kalma Karabalasagun Yazıtı'nın başlığında da ejder motifi vardır (Taşağıl, 2017: 102, 108). Kimaklar, bazı kaynaklarda *yılan* halkı olarak geçmektedir (Ahincanov, 2009: 122). Böylece Çinlilerin sembolü olarak tanınan ejderha motifinin, tarihi kaynaklarda Türklerde Hunlar (Hiung-nular) tarafından benimsendiği ve eski Türklerde bir kült haline geldiği, Göktürk, Uygur dönemlerinde bu öneminin devam ettiği daha iyi anlaşılmaktadır. Türk mitolojisinde yılanın yeraltı ilahı Erlik'le ilgili olması da onun mitolojik köklerine işaret etmektedir.

Korkut, Türklerin adı bilinen en eski ve en büyük Kam'ı/Şaman'ı olduğundan, elindeki kutsal kopuzuyla anlattığı öykülerinin Şamanistik ve mitolojik köklerinin olması da son derece doğaldır. Çünkü bu öyküleri anlatan Korkut tipi ve sonraki Kamlar/Şamanlar/Bakşılar Kamlık/Şamanlık geleneğinden gelmektedir. Zaten ozanlık/aşıklık geleneğinin ve kopuzun/sazın en eski kökleri de Kamlık/Şamanlık geleneğinin kökleri ile kesişmektedir. Ozanlık/aşıklık geleneğinin köklerinde Şamanistik ve mitolojik unsurlar vardır. Efsanelerde müzik aletlerinin icadının Korkut'a atfedilmesi de bu en eski ortak köklerin bir yansımasıdır. Bu nedenle Dede Korkut'taki hemen hemen her karakterin, az veya çok, tarihin derinliklerine giden Şamanistik ve mitolojik kökleri vardır. Kazan tipi de bunlardan biridir.

Dede Korkut Destanları'nı anlatan Korkut, ozanlığının yanında Kam/Şaman olup, bunun da etkisiyle anlattığı destanlarda birçok kahramanın Şamanistik yönleri belirgindir. Örneğin; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, olacak gelişmeleri önceden rüyasında gören, bu rüyayı kendisi yorumlayarak önlem alan Karacuk Çoban'ın mistik yönü oldukça güçlüdür. Karacuk Çoban'ın bu mistik yönü, eski Türk kamlarını/şamanlarını anımsatmaktadır (Eyüboğlu, 2021: 152).

Türkmen Sahra el yazmasındaki, sonradan araştırmacılarca *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderbayı Öldürdüğü Boy*' olarak adlandırılan yeni keşfedilmiş metin, Kazan tipinin tarihi alt tabakası ile ilgili olup, Hunlar dönemine kadar uzanan tarihi ve daha eski mitolojik köklerinin de bir yansımasıdır. Kazan tipi, alt tabakadan gelerek İskit/Saka-Kanlıgı-Usun-Hun döneminde tarihi-mitolojik olarak şekillenmeye başlamış, Göktürk-Türgiş döneminde Salur Kağan (Salur Kazan) karakteri ile kaynaşmış, Oğuzların Kimek-Kıpçaklarla olan mücadelesi ve sonraki tarihi olayların hatıraları ile de gelişimine devam ederek mevcut görünümüne evrilmiştir. Bu nedenle Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, başkahraman Kazan/Salur Kazan tipinde birçok tarihi-destani-mitolojik-efsanevi tabaka bulunmaktadır.

Büyük olasılıkla, tarihin derinliklerinde Orta Asya bölgesinde, Hazar-Baykal arasında, Türk milletinin ve kültürünün şekillenmeye başladığı en eski Türk toplulukları, destani-efsanevi adıyla *Kaz- Kuz*, tarihi süreç içerisinde bir taraftan Asya'nın doğusuna Çin'in kuzeyine, diğer taraftan ise Hazar'ın batısına Karadeniz'in kuzeyine doğru yayılmış, bu yüzlerce, binlerce yıllık yayılma sürecinde, etkileşim ve karışmalar da olmuş, Türk dilinde değişiklikler de ortaya çıkmış, Türk anlatıları ve destanları da şekillenmiş ve evrimleşmiş, Türk dilinde "r" ve "z"li ayrım belirginleşmiş, böylece bu topluluklardan *Kuz/Oğuz*'lar ve *Kur/Ogur*'lar gibi büyük küteller ortaya çıkmıştır. Bu toplulukların nüfusunun ve bölünmelerin artmasıyla, *Kaz-Kuz* ve *Kar-Kur* olarak yeni gruplar ortaya çıkmış, bunlar Karadeniz'in kuzeyinden Çin'e kadar uzanan Türk topluluklarının temelini oluştururken, bunların anlatıları da sonraki Türk anlatılarının temelini oluşturmuştur. Bu en eski Türk kütlesinden gelen eski Türk destanları, anlatıları, türlü folklor ürünleri de Türk göçleriyle birlikte, Türk dilindeki değişime paralel bir şekilde, yeni tarihi olaylarla birlikte, yeni yurtlara uyum sağlayarak, varyantlaşmış ve mahallileşmiştir. Türk tarihinde, şecerelerinde, Oğuznamelerde, destanlarında ve anlatılarında görülen; *Oğuz, Ogur, Guz, Oğuz Han, Kara Han, Karl Han, Kür/Gür Han, Küz/Güz Han, Kün/Gün Han, Ögürük Alp, Korkut/Gorkut, Kazan, Köroğlu/Göroğlu, Gor Padışahı, Askuz, İskuz, Kun/Hun, Kanlı/Kanlıgı, Kangar/Kenger, Gur, Uygur, Karluk, Kara Türgiş, Kara Hanlı, Kırgız, Kerke Kız, Kaz, Kazar (Hazar) Denizi, Kazar (Hazar), Kazuk, Kazgurt, Kazılık Dağı, Kazılık Koca* vb.nin tarihi en alt tabakaları, bu adların köklerinde yer alan *Kaz-Kız-Koz-Kuz-Kar-Kır-Kor-Kur/Gaz-Gız-Göz-Guz-Gar-Gır-Gor-Gur* sözcükleri, hep bu Milattan Önceki birkaç binli yıllara uzanan en eski Türk toplulukları ve onların, oluşum, şekillenme ve gelişim süreçleriyle ilgilidir. Bu nedenle bu unsurların en eski alt tabakaları, tarihin derinliklerine, binlerce yıl öncesine uzanmaktadır.

Bu nedenle *Kazan* adının ve hatıralarının en eski alt tabakası da binlerce yıl öncesine uzanmaktadır. Tarihi süreç içerisinde bu ad ve hatıralar, Göktürk dönemindeki *Kağan* ve Türgiş dönemindeki *Salur Kağan* adları/unvanları ve hatıraları ile karşılıklı etkileşimde bulunarak, kaynaşarak şekillenmiş, böylece Dede Korkut Kitabı'na yansıyan *Kazan* ve *Salur Kazan* adları ve tiplerine evrilmiştir. Bu adın tarihi üst tabakasında, İlhanlılar dönemindeki *Gazan Han*'ın adı ve hatıraları da etkili olmuştur. Nasıl ki, Safevi hükümdarı Şah İsmail (1487-1524)'in adı ve hatıraları, Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu ile ve diğer bazı Dede Korkut boylarından öğelerle kaynaşarak, üst tabakada *Şah İsmail Hikâyes*'ne hayat vermiş ise, Gazan Han (1272-1304)'ın adı ve hatıraları, Dede Korkut'taki Kazan ve Salur Kazan tiplerinin adı ve hatıralarıyla kaynaşarak, *Kazan* ve *Salur Kazan* tiplerinin mevcut görünümlerine evrilmesinde etkili olmuştur. *Babri'l-Ensab*'da ve Bayburtlı Osman'ın 3. Murad (1574-1595) devrinde yazdığı *Tevarih-i Cedid-i Mir'at-i Cihan* adlı eserinde, yaklaşık üç asır önce yaşamış İlhanlı hükümdarı Gazan Han (1272-1304)'ın hatıralarının Dede Korkut'taki Kazan/Salur Kazan ile karıştırılması da bunun bir yansımasıdır.

4. Dede Korkut'ta Salur Kazan

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un başkahramanı Salur Kazan'dır. Bu boyda kendisine önemli bir yer verilmiştir. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 50-67), Salur Kazan, bir toy verir, Oğuz beylerine ava çıkmak istediğini söyler, Oğuz beylerinin de uygun görmesiyle, ava çıkarlar. Bu sırada Salur Kazan, oğlu Uruz ile üç yüz yiğidi, evini beklemesi için görevlendirir. Oğuz beyleri avdayken, düşman casusu bunu haber verir. Ardından düşmanlar, Salur Kazan'ın evini, yurdunu yağmalar, ailesini tutsak alır, servetine el koyar, ancak bundan Kazan'ın haberi yoktur. Düşman, bu sefer de Salur Kazan'ın Kapulu Derbendindeki on bin koyununu ele geçirmek için, altı yüz kişilik orduyu gönderir. Salur Kazan'ın koyunlarına bakan Karacuk Çoban, gelen düşman ile kahramanca savaşıyor, bu sırada iki kardeşi de öldürülür, ancak sonunda düşmanlar kaçarlar. Salur Kazan, o gece kara kaygılı düş görür, bunu yormasını istediği kardeşi Kara Göne'nin olumsuz yorumu üzerine de, yurduna döner ve yurdunun yağmalandığını görür. Kazan, sırasıyla yurt, su, kurt, köpek ile haberleşir, yurdunun haberini sorar, köpeği takip ederek Karaca Çoban'a ulaşır ve ondan olanları öğrenir. Kazan, yola koyulur, bu sırada Çoban da peşinden gelir. Birlikte yemek yerler, ancak Kazan, Oğuz beylerinin, Çoban'la birlikte olmasa düşmanı yenemezdi demesinden çekinerek, Çoban'ı ağaca bağlar. Kazan tekrar yola düşer, Çoban ise ağacı kökünden koparır, arkasına alır ve Kazan'ın peşine takılır. Anlaşırlar, Kazan, Çoban'ın ellerini çözer, birlikte yola devam ederler. Bu sırada düşman başı Şökli Melik, Kazan'a zarar

vermek için hanımı Burla Hatun'a kadeh sundurmak ister. Bunu işiten Burla Hatun, kırk ince belli kızın içine girerek saklanır. Düşman ise kırk kızdan hangisinin Burla Hatun olduğunu anlamak için, oğlu Uruz'un etinden kavurma yapıp yedirmek suretiyle Burla Hatun'un kimliğini ortaya çıkarmak ister. Bunu işiten Burla Hatun, oğlu Uruz'a ne yapması gerektiğini sorunca, Uruz, anasına, gerekirse kendi etinden yemesini, yeter ki babası Kazan'ın namusunu lekelememesini söyler. Uruz'u alıp kesim çengeline getirdiklerinde, Uruz, ağaç ile söyleşir. Bu sırada Salur Kazan ile Karaca Çoban dört nala yetişir, ardından Oğuz beyleri de yetişir, yapılan savaşı Oğuzlar kazanır, böylece Salur Kazan, ailesini, evini, yurdunu, servetini kurtarır, yurduna geri dönerler. Dede Korkut gelir, destan söyler, deyiş der, dua eder (Eyüboğlu, 2019: 58)

Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da Salur Kazan'ın çadırı ve verdiği ziyafet şöyle anlatılır: *"Bir gün Ulaş oğlu,*

Tülü kuşun yavrısı,

Beze miskin umudu,

Amit sıyının aslanı,

Karacunun kaplanı,

Konur atun eyesi,

Han Uruzun agası,

Bayındır Hanun güyegüsi,

Kalın Oğuzun devleti,

Kalmış yigit arbası

Salur Kazan yerinden turmuşıdı, toksan başlu ban evlerin kara yerün üzerine dikdiürmişıdi, toksan yerde ala ipek kalı döşenmişıdi. Tokuz kara gözülü hüüb yüzülü, saçı ardına örülü, gögsi kızıl dügmeli, elleri bileginden kınalı, barmakları niğarlı mahbub kafır kızları kalın Oğuz beğlerine sagrak süürüb iççerlerıdi (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 50).

Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Bayburt Hisarı'nda on altı yıl tutsak kaldıktan sonra ozan kılığında yurduna dönen Bamsı Beyrek, Kazan Bey'e hitap etmiş, Salur Kazan, Beyrek'in kendisini övmesinden sonra, kendisine o günkü beyliğini vermişti. Bayburt Hisarı'nın önünde yapılan savaşta Kazan Bey, Şöklî Melik'i böğürderek atından yere düşürmüş ve diğer beylerle birlikte kaleye

yürümüştü. Bayburt Hisarı'nda on altı yıl tutsak kaldıktan sonra ozan kılığında yurduna dönen Bamsı Beyrek, Kazan Bey'e şöyle hitap etmiştir:

“Alar sabah sapa yerde dikilende agban evli,

Atlasla yapılında gök sayıvanlı,

Tavla tarla çekilende şebbaz atlı,

Çagıruban dad verende yol çavuşlu,

Yaykandugında, yağ dökilende bol ni'metli,

Kalmış yigit arbası,

Beze miskin umudu,

Bayındur Hanun güyegüsi,

Tülü kuşun yavrısı,

Türkistanun direği,

Amıt suyunun aslanı,

Karaçugun kaplanı,

Konur atun eyesi,

Han Uruzun babası,

Hanum Kazan!” (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 68-95, 88).

Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'un başkahramanı Salur Kazan'dır. Bu boyda kendisine önemli bir yer verilmiştir. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 96-114), Kazan Bey, bir toy verir, sağına bakar güler, soluna bakar sevinir, karşısına bakıp da oğlu Uruz'u görünce elini eline çalar ağlar. Uruz, babası Kazan'a bunun nedenini sorunca, Kazan, oğlunun tecrübesizliğinden yakınlık ve yarın bir gün ölürse tahtı oğluna vermezler diye sonunu anıp ağladığını söyler. Uruz ise bunun sorumlusu olarak babasını gösterir, kendisini alıp düşman sınırına götürmediğini, kendisine birşey göstermediği için öğrenemediğini söyler. Bunun üzerine Kazan, oğlu Uruz'u alır, ava çıkar, ok attığı, kılıç çaldığı yerleri göstermek ister. Bu sırada Baş Açık Tatyay Kalesi'nden, Ak Saka Kalesi'nden düşman casusu onları casuslar, on altı bin kişilik orduyla Kazan'ın üzerine saldırırlar. Bu sırada Kazan, oğlu Uruz'a savaş ve düşman konusunda bilgiler öğretir. Kazan, oğlu Uruz'a kenara çekilip izlemesini söyler, Uruz, babasının sözünü

dinler. Kazan Bey, düşmanla savaşıır. Bu sırada Uruz, aşka gelir, yiğitleriyle düşmana saldırır, ancak düşman, Uruz'u tutsak alır, yiğitlerini öldürür. Uruz'un tutsak düştüğünden haberi olmayan Kazan, oğlunun yaban yerde arkadaş koyup kaçtığını sanarak onu cezalandırmayı düşünür, evine gelir. Bu sırada Burla Hatun, oğlunun ilk avıdır diye hazırlık yapmıştır, ancak kocası Kazan'ın yanında oğlu Uruz'u göremeyince feryat eder. Kazan, oğlunu aramaya geri döner, oğlunun tutsak düştüğünü anlar. Kazan, oğlu Uruz'u kurtarmaya gider, savaş olur, bu sırada Burla Hatun da kırk ince belli kız ile yetişir, Oğuz yiğitleri de bir bir yetişir, Oğuzlar zafer kazanır, Kazan, oğlu Uruz'u kurtarır. Dede Korkut gelir, destan söyler, deyiş der, dua eder (Eyüboğlu, 2019: 60-61).

Basat Tepegöz'ü Öldürdüğü Boy'da, Tepegöz'ün Alplar başı Kazan'a darbe vurduğu, dünya başına dar olduğu belirtilmiştir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 96-114).

Begil Oğlu Emren'in Boyu'nda, Kazan Bey'in söylediği bir söz Begil'e hoş gelmemiştir. Emren'in düşmana söylediği sözlerde Salur Kazan'ın da adı geçmektedir. Destanın sonunda Bayındır Han, Emren'e, Kazan oğlu Uruz'un sağ yanında yer göstermiştir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 157, 163, 165).

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'nda, Egrek, Kazan Bey'den akın dilemiş, Kazan Bey'in uygun görmesiyle de, akına çıkmıştır. Segrek, Alınca Kalesi'nde tutsak olan ağabeyi Egrek'i kurtarmaya gitmek isteyince, anası ve babası karşı çıkmış, Kazan'a adam gönderip fikrini sormuşlar, Kazan ise Segrek'i evlendirmelerini söylemiş, bunun üzerine Segrek'i evlendirmişlerdi. Ancak evlenen Segrek yine de ağabeyini kurtarmaya gitmişti. Ağabeyi Egrek'i kurtarmaya giden Segrek, kendisini tantırırken Salur Kazan'dan bahsetmiştir (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 167-176).

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, Salur Kazan önemli bir rol üstlenmiştir. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 177-187), Tırabuzan tekürü, Kazan Han'a bir şahin gönderir. Kazan, bu şahinle ava çıkar, şahin, Tomanın Kalesi'ne gidince, Kazan da peşine düşer. Kazan, burada uyur, düşmanın casusu bunu casuslar. Kazan, tutsak düşer, Kazan'ı Tomanın Kalesi'nde bir kuyuya bırakırlar. Bir gün Kazan'ı kuyudan çıkarıp, ant içip kendi memleketlerine düşmanlığa gelmemesini, kendilerini övmelerini, Oğuz'u yermelerini söyleseler de, Kazan, onları övmez, Oğuz'u yermez, bunun üzerine Kazan'ı domuz damına hapse atarlar. Kazan'ın bir oğlu vardır, büyür. Bir gün ata binip gelirken bir kişinin ona Han Kazan'ın oğlu olup olmadığını sorunca, babasını Bayındır Han olarak bilen Uruz, Bayındır Han'ın dedesi olduğunu,

Tomanın Kalesi'nde tutsak olan Kazan Han'ın babası olduğunu öğrenir. Uruz, eve gider, anasından durumu öğrenir. Oğuzlar asker toplar, Kara Göne asker başı olur, Uruz, babasını kurtarmaya gider. Oğuzlar, yol üzerinde düşmanları öldürürler, bunun üzerine bunu öğrenen Tomanın Kalesi'nin Tekürü, beylerini toplar, gelen Oğuzların üzerine Kazan'ı gönderirler. Bu sırada Kazan ile Oğuz beyleri arasında mücadeleler olur, en sonunda Kazan ile oğlu Uruz mücadele eder, bu sırada Uruz, karşısındakinin babası Kazan olduğunu öğrenir. Oğuzlar, hep birlikte düşmana saldırırlar, zafer kazanırlar, Uruz, babasını kurtarır, yurtlarına dönerler, toy düzenlerler. Dede Korkut gelir, destan söyler, deyiş der, dua eder (Eyüboğlu, 2019: 65-66).

İç Oğuzla Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, Salur Kazan önemli bir rol üstlenmiştir. İç Oğuzla Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da (Tezcan ve Boeschoten, 2001: 188-194), Üç Ok, Boz Ok bir araya gelse Kazan evnini yağmalatırdı. Kazan tekrar evini yağmalatır, ama Dış Oğuz beraber bulunmaz, sadece İç Oğuz yağmalar. Bunun üzerine Dış Oğuz beylerinden Aruz, Emen ve diğer beyler Kazan'a gelmezler, düşmanlık eylerler. Kazan, Kılbaş'ın önerisiyle onu elçi olarak Dış Oğuz'a gönderir, dostluğunu düşmanlığını öğrenmek ister. Kılbaş, Aruz'un evine gelir, Kazan'a düşman saldırdığını ve Aruz'u yardıma çağırdığını söyler. Aruz ise ona, Kazan'a düşman olduklarını söyler. Bunun üzerine Kılbaş, bunu Kazan'a bildirir. Dış Oğuz beyleri toplanır, Aruz, Beyrek'in kendilerinden kız aldığını, güveyi olduğunu, Beyrek'in gelip onları Kazan'la barıştırmasını, eğer itaatkar olmazsa, onu ortadan kaldırmalarını söyler. Dış Oğuzlar, Beyrek'e mektup gönderirler, Beyrek, kırk yiğidi ile Aruz'un evine gelir. Aruz, Kazan'a asi olduklarını, Beyrek'i de yanında görmek istediklerini söylese de, Beyrek, Kazan'ın nimetini çok yediğini, onun çok faydasını gördüğünü, ondan dönmeyeceğini söyler. Bunun üzerine Aruz, Beyrek'i kılıçlar, ölmek üzere olan Beyrek, yiğitlerine vasiyetini söyler, Kazan'ın kanını bırakmamasını ister, Beyrek ölür. Beyrek'in evinde yas olur, Kazan çok üzülür, ağlar, yedi gün divana çıkmaz. Sonrasında Kazan ve İç Oğuz beyleri, Dış Oğuz'un üzerine yürür, İç Oğuz ile Dış Oğuz karşılaşır. Kazan, Aruz'u yere yıkar, Kara Göne'ye işaret eder, o da Aruz'u öldürür. Bunu gören Dış Oğuz beyleri Kazan'ın yanına gelir, suçlarının affını isterler, Kazan, onları bağışlar, Aruz'un evini yağmalatır, Kazan, çadırını diker. Dede Korkut gelir, destan söyler, deyiş der, dua eder (Eyüboğlu, 2019: 66).

Türkistan/Türkmen Sahra el yazmasında, soylamalarda ve *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boy*'da Kazan'ın adı geçmektedir (Ekici, 2019: 175-176, 190-191, 200-204). Türkmen Sahra el yazmasında bir soylamada (Soylama-8) Kazan hakkında şöyle demektedir:

*“Sağlam kalelere dayanınca;
At mahmuzlayan yiğitlere hümet eden,
At sürmeyen kavatlara kan yutturup ceza veren,
Salur, Eymir beylerinin tek yüreği,
Salkım salkım mızraklı,
Konur At’ı perçemli,
Kaynayan deniz kursaklı,
Kara çelik kılıcın keskini, sürcüdanın parlağı,
Katı yaylar kabzası, sahar oklar temreni,
Altı dilimli gürzün dövdüğü
Ala kaplan eniğinin çeviği,
Gür ormanın göllerinde kağan aslan eniğinin kükreyeni,
Kayış dilli kurt yavrusunun kapıp alanı,
Savalan Dağı yaylaklı, Sarıkamış kışlaklı,
Seksen bin er heybetli, Azerbaycan çapası,
İslam dini kuvveti, Konur atlı, çakmur gözlü,
Salur’un beyi, Eymür’ün görkü, Dulkadir’in delisi,
Padişahın vekili, Ulaş oğlu Kazan gibi saadetli gerek” (Ekici, 2019: 175-176).*

Türkolojinin öncülerinden biri olan Vasiliy Vladimiroviç Barthold, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy ile Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy arasındaki tutarsızlığa dikkat çekmiş, bunun destanların farklı anlatıcılar tarafından meydana getirilmesinden kaynaklandığını belirtmiştir (Gökay, 1973: LXXX; Pehlivan, 2016: 1146). Daha sonra, bu iki Dede Korkut boyu arasındaki tutarsızlığa birçok araştırmacı gibi biz de dikkat çekmiştik (Eyüboğlu, 2019: 405, 445) Tarihi süreç içerisinde toplumda yaşanan değişimler destanları da etkilemiş, destanların alt tabakası ile üst tabakası arasında bazı çelişkiler ortaya çıkmış, bu değişimler tiplere de yansımıştır (Eyüboğlu, 2021b: 90).

A. Tumanskiy'e göre, Türkmenlerden Salur Kazan adıyla tanınan ve ilk ataları olarak saydıkları, Hazar Denizi'nin güneyinde oturan biri bilinmektedir. Salur Kazan, gökten inip insanları yutan korkunç yılanın başını kesmiştir (Tumanskiy, 1896: 269-271'den Jirmunskiy, 1961: 620) A. Tumanskiy'in burada belirttiği, Türkmenler arasındaki Kazan'ın gökten inip insanları yutan korkunç yılan ile olan mücadelesinin bir yansıması, 2019 yılında keşfedilen Dede Korkut'un Türkmen Sahra el yazmasında yer almaktadır. Burada Kazan, benzerleri Türk ve başka dünya edebiyatlarında da görülen, yedi başlı ejderha ile mücadele etmektedir. Bilindiği gibi, Türkmen Sahra el yazmasında (Ekici, 2019: 200-204), *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boy*'da Kazan'ın adı geçmektedir.

Türk halk edebiyatı ve hikâyeleri konusunda önemli çalışmaları olan Pertev Naili Boratav'a göre, Dede Korkut Kitabı'nda, Şöklü Melik'e bağlı kafirlerin Salur Kazan'ın evini yağmalayıp, oğlunu, ailesini tutsak alıp götürmeleri, *Şecere-i Terakime*'de Becene'lerin Salur boyuna baskın yapıp Kazan'ın anasını tutsak etmeleri hikâyesi ile benzerlik göstermektedir. *Şecere-i Terakime*'nin başka bir yerinde de Kazan'ın da Becene'lere tutsak gittiği kaydedilmiştir. Dede Korkut Kitabı'nda da Kazan'ın kafirlerce esir edildiğini anlatan bir boy vardır. *Şecere-i Terakime*'de Korkut Ata ağzından söylenmiş manzum bir parçada, Becene'lere karşı Kazan'ın savaşları anlatılır. *Şecere-i Terakime*'nin bir yerinde kaydedilen, Kazan'ın anası Saçaklı'nın Becene'lere tutsak gitmesine dair başka bir fıkraya göre, Saçaklı'yı, Beceneler hanı Tuymaduk götürmüş; Saçaklı düşman yurdunda üç ay veya üç yıl kaldıktan sonra dönüşünde bir oğlan doğurmuş, Kazan da "Bu oğlanı nereden aldın?" diye anasının başını yarmış. Bu vesile ile, Saçaklı'nın ağzından, onun Becene'lerin beyi ile macerası Oğuz destanları üslubunda manzum bir parçada anlatılmıştır. Dede Korkut Kitabı'nda, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Kazan'ın kafirlere, tutsak götürdükleri anasını geri vermelerini söylediği zaman onların "Senin ananı *Yayghan Keşişoğlu'na vereceğiz, ondan bir oğlu olacak, o oğlanı sana karşı savaşa yollayacağız*" şeklindeki cevapları *Şecere-i Terakime*'deki kısımla ilgili olabilir. Kazan ile İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın birbirine karıştırılması Doğu Anadolu ve Azerbaycan'da, Salur Kazan'ın ön plana alınarak Oğuz destanının yeniden gelişmesinde etkili olabilir. Gazan, Türkçe Kazan adının değişik şekilden ibarettir (Boratav, 1958: 39, 59-60). Pertev Naili Boratav'a göre, Kazan'ın başkahraman olduğu destanların sayısı bir zamanlar mutlaka daha fazlaydı (Boratav, 2012: 86).

Dede Korkut'la ilgili önemli çalışmaları bulunan Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki esas kahramanlar grubunu oluşturan ve özellikle onlar arasında daha çok ün kazanan kahramanlar hakkında bize kadar

gelmeyen menkıbeler olmalıdır. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, Kazan Bey, Tumanan Kalesi tekfuruna, Dede Korkut Kitabı'nda ayrı şiirler halinde bulunmayan yararlılıkları ile övünerek bunlardan bahsetmiştir. Bu hikâyedeki bilgilerin fazlalığı, bilinen fakat bize kadar gelmeyen, Kazan Bey'e ait iki hikâyenin varlığını tahmin ettirmektedir; biri yedi başlı ejderle yapılan savaş, diğeri ise Umman denizi sahilindeki kalenin ele geçirilmesi hakkındadır (Jirmunskiy, 1961: 619-620). Orta Asya kaynakları, Salur Kazan'ın ejderle yaptığı savaşa dair destanların mevcudiyetini teyid etmektedir. A. Tumanskiy'in kaydına göre, Türkmenlerin ilk ataları olarak saydıkları Salur Kazan, gökten inip insanları yutan korkunç yılanın başını kesmiştir (Tumanskiy, 1896: 269-271'den Jirmunskiy, 1961: 620). Bu destanın eskiliği Ebülğazi tarafından da teyid edilmiştir. *Şecere-i Terakime*'de, Korkut'a atfedilen, Salur Kazan'ın Peçenekleri yenmesi şerefine düzenlenen methiyede şöyle demektedir: "Mavi gökten inip geldi canlı yılan, / İnsanı yutardı gördüğü zaman. / Salur-Kazan başın kesti vermedi aman, / Alplar, Begler, gören var mı Kazan gibi?" (Kononov, 1958: 71'den Jirmunskiy, 1961: 620). A. Tumanskiy ve Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'in ve sonradan başka araştırmacıların da işaret ettiği, Salur Kazan'ın ejderle, gökten inen yılanla mücadelesinin bir varyantı, 2019 yılında keşfedilen Dede Korkut'un Türkmen Sahra el yazmasında, *Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürdüğü Boy*'da yer almaktadır. Viktor Maksimoviç Jirmunskiy'e göre, Topkapı Sarayı'ndaki Oğuzname'deki Salur Kazan için söylenen methiye, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'daki methiyeye çok benzemektedir. Hatta bazı yerlerde Dede Korkut Kitabı ile aynıdır. Büyük olasılıkla bu Oğuzname'nin müellifi ilgili yeri, yazılı veya sözlü aynı, müşterek kaynaklardan almıştır (Jirmunskiy, 1997: 80).

Dede Korkut'la ilgili öncü çalışmaları bulunan, Korkutbiliminin önemli isimlerinden biri olan Muharrem Ergin'e göre, Dede Korkut'ta, mevki bakımından Bayındır Han'dan sonra Kazan Bey gelmektedir. Bayındır Han'ın damadı olan Ulaş oğlu Salur Kazan aynı zamanda onun beylerbeyisidir ve bütün İç Oğuz ve Dış Oğuz beyleri kendisine bağlıdır. Birlikte yapılan savaşları o idare eder, en önde ve ortada bulunur. Bayındır Han gibi akın izni verir ve beyleri divanına toplar. Oğuz beylerinin en büyük savaşçısı ve düşmanların en korkulu hasmıdır. Hikâyelerin üçü onun üzerinde toplanmıştır. İç Oğuz-Dış Oğuz karşılaşmasıyla ilgili sonuncu hikâyedeki asıl rol yine Kazan Bey'indir. Diğer hikâyelerde de sık sık sahneye çıkar. Kazan Bey, Dede Korkut Hikâyeleri'nin baş kahramanıdır. Vatikan nüshasının "*Hikâyet-i Oğuzname-i Kazan Bey ve Gayri*" başlığını taşıması da bundandır. Bayburtlu Osman'ın *Tevarih-i Cedid-i Mir'at-i Cihan*'da Dede Korkut Hikâyeleri hakkında verdiği bilgilerin

esas olarak, geniş bir Dede Korkut nüshasına veya rivayetine dayandığı anlaşılmaktadır. Ancak Uzun Hasan'ı ve İlhanlı Gazan Han ile ilgili Şenb-i Gazan'ı bunlarla karıştırmıştır (Ergin, 1989: 23-24, 41). Muharrem Ergin'in, bazı tarihi kaynaklarda Dede Korkut'taki Salur Kazan ile İlhanlı hükümdarı Gazan Han'ın karıştırılmış olduğu yönündeki tespiti oldukça değerlidir.

Dede Korkut araştırmacılığında önde gelen kişilerden biri olan ve bu alanda önemli eser ve çalışmalara imza atmış olan Orhan Şaik Gökyay'a göre, Kazan, Oğuzların Üç-Ok kolundan Salur boyundan Ulaş Bey'in oğludur. Kazan Bey'in anasının adı Çiçeklidir. Salur Kazan; yelesi-kara kazılık atına binip kırış gününde Oğuzun önden tepen alpydı; savaşırken onun yeri, kendi Oğuz beyleriyle birlikte ortadaydı; hatunu ona "*Salur beyi, Salur görkü*" diye seslenirdi; karanlık, siyah gözleri vardı; Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, artık ak sakallı bir ihtiyardı; savaşlarda altmış tutam alaca bir gönder taşırdı; Dede Korkut'un baş kahramanı olarak tanınmış ve övülmüştü; Delü Dünder, Alplar-baş Kazan'ı savaşta üç kez atından yıkmıştı; Begil'in oğlu Emren, biraz da gençliğinden gelen bir böbürlenme ile, "*Kazan kimdür, ben anun elin öpmegüm yok*" diyerek onu hiçe saymıştı. Bütün savaşlarda başa dövüşürdü; Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, Tekür Melik ile Şöklü Melik'e koyulmuş, böğürdüp atından yere salmış, alca kanını yeryüzüne dökmüştü; Kam Böri'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu'nda, Şöklü Melik'i attan yıkıp başını kesmişti; İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, dayısı ona karşı başkaldıran Dış Oğuzların başı Aruz Koca'nın karımıydı, inağı ve emektarı ise Bamsı Beyrek'di. Salur Kazan'la ilgili hikâyelerde, onun birinci yardımcısı olarak Kara Güne önemli bir rol oynamıştır. Dede Korkut Kitabı'nda adı geçen Ense Koca-oğlu Okçu'nun, Salur Kazan'la, sanıldığından daha yakın ilgili olduğu düşünülebilir. Korkut Ata'ya atfedilen 15. yüzyıldan kalma bir Atasözleri mecmuasında, erkekliğin ideal timsali olarak Salur Kazan'la birlikte onun okçusu, yani okçusu ve ona ok yapan, Kuzan adlı birinden de söz edilmiştir (Gökyay, 1973: 326-327, CLXXI).

Orhan Şaik Gökyay'a göre, Salur Kazan, İç Oğuz beğlerindendi, hem İç Oğuz, hem Dış Oğuz onun buyruğundaydı. Dede Korkut Kitabı'nda, yalnız iki hikâyede, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ve Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'nda, öteki hikâyelerde adları geçen Bayındur Han ve Salur Kazan'ın ve başka destan kahramanlarının adı geçmez. Dede Korkut'ta, Salur Kazan'ın üzerinde bir tek Bayındur Han vardır. 2., 4., 9. ve 10. hikâyelerde, baş kahraman Kazan Bey'dir, Bayındur Han anılmaz. Bu hikâyelerden, 2. ve 4. hikâyeler, Salur Kazan'ın ordasındaki toy ile başlamaktadır. Burada Salur boyunun ön plana geçtiği görülür.

Yazıcıoğlu Selçuknamesi'ne göre, başlangıçta yirmi dört Oğuz boyunun başında Salurlar bulunuyordu. Ebülgazi'de, Oğuz Hanlarının kimi kez Salur boyundan seçildiğini söylemişti. Dede Korkut Kitabı'nda, Salur Kazan'a üç hikâye ayrılmıştır: Kökü bakımından tarihi olan Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, konusu bakımından buna yakın olan Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy ve baş rolün Uruz'un üzerinde bulunduğu, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy (Gökay, 1973: CLXXI-CLXXII).

Türk tarihçiliği ve Dede Korkut araştırmacılığında değerli çalışmaları bulunan, alanında öncü kişilerden biri olan Faruk Sümer'e göre, Salur Kazan, Bayındır Han'ın beylerbeyisidir. Salur boyundan Ulaş'ın oğludur. Oğuz Eli'nde iktidar onun elindedir. Bütün beyler kendisine tabiidir (Sümer, 1959: 426). Faruk Sümer'e göre, Dede Korkut'ta, Salur Kazan Beğ, beğlerin başı ve onların metbuudur. Bu nedenle hikâyelerde bazen *beğlerbeği* unvanı ile de anılmıştır. Beğlerbeği deyimi, Osmanlılar'da olduğu gibi, daha önce Türkiye Selçukluları'nda da vardı. Salur Kazan Beğ, kendi kavmi üzerinde unutulmaz hatıralar bırakmıştır. Türkmenlerin her yerde ataları arasında hiç unutmadıkları iki şahsiyetten biri Dede Korkut, biri Salur Kazan'dır. Oğuz elinin başbuğu beğlerbeği Kazan Beğ, dirayetli, cesur, kendisinden emin, affedicî, cömert, halka karşı şefkatli, beğlere karşı nezaketli, övünmekten hoşlanmayan bir kişi olarak görülmektedir (Sümer, 1972: 398). Faruk Sümer'e göre, Dede Korkut'ta Kazan ve arkadaşları Müslüman gaziler olarak gösterilse de, buna belki az ihtimal verilebilir. Ancak Kazan'ın soyundan gelen bir çok beğlerin gazi unvanını taşımaları da sebepsiz olmayıp, onların bu unvanları komşuları gayrimüslim Türkler (Kıpçak-Kanlı) ile savaşmaları sonucunda aldıkları ileri sürülebilir (Sümer, 1959: 392-393).

Faruk Sümer'e göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un olmuş bir olayı anlattığı düşünülmektedir. Yani düşman başbuğlarından Şöklü Melik'in, Kazan'ın ordasını basıp yağmalaması bir gerçek olacaktır. Fakat Kazan baskında ordasında mıydı yoksa değil miydi, bu hususta bir şey söylenemez. Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nda, Yigenek'in, kalın Oğuz beğlerini bir bir atından yıktığı, Kazan'a "*keşîş*" dediği söylenmiştir ki, bu sözler, Yigenek ile Kazan arasında da bir mücadelenin yapılmış olduğunu göstermektedir (Sümer, 1972: 390-391, 396). Faruk Sümer'e göre, Uruz (Aruz) Koca'dan sonra Bozoklar'ın başında torunu Kıyan Selçuk oğlu Delü Dünder görülmektedir. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, Delü Dünder için "*Kazan gibi pehlivanı bir savaşta üç kez atından yıkan*" denilmesi iki büyük feodal arasında bir çarpışmanın yapılmış olduğunu göstermektedir. İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da konunun gerçekliği o kadar belirlidir ki,

okuyucu kendisini bir tarihi eserin sayfaları karşısında sanar, konunun anlatılışı da pek güzel ve canlıdır. Faruk Sümer, İç Oğuzla Dış Oğuz Ası Olup Beyrek Öldüğü Boy'un belki de Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'dan daha önce konması gerektiğini söylemiştir. Çünkü, 2. destanda; Dış Oğuzlar'ın başı artık Uruz Koca değil, torunu Kıyan Selçuk oğlu Deli Dünder'dir; son destanda sağ olan Kazan'ın naibi Kılbaş da 2. destanda Şöklü Melik'in Kazan'ın ordasına yaptığı baskında ölmüştü (Sümer, 1959: 415-416, 424).

Faruk Sümer'e göre, *Şecere-i Terakime*'de, Korkut Ata'nın Salur Kazan'ın başarılarını ve cömertliğini anlatan, onu öven bir şiirinde, Kazan Bey'in gökten inen ve her gördüğünü yiyen azgın bir yılanı öldürdüğü belirtilmiştir: "*Kök asmandın inib keldi tinli yılan / Her ademni yutar irdi görgen zaman / Salur Kazan başın kesti birmedi aman / Alplar beğler gören bar mu Kazan kibi*" (*Şecere-i Terâkime*: 65-66'dan Sümer, 1972: 382-383). Dede Korkut'taki bir şiirde de bu yılan öldürme olayına işaret edilmiştir: "*Yidi başlu ejderbaya yetiip vardum / Heybetinden sol gözüm yaşardı / Hey gözüm namert gözüm mubannes gözüm / Bir yulandan ne var ki korbtun didim / Anda dahi erüm, beğim deyu öğrenmedim / Öğünenleri hoş görmedim.*" (Gökyay, 1938: 108 ve Ergin, 1958: 237'den Sümer, 1972: 384). Faruk Sümer'e göre, *Şecere-i Terakime*'de, Peçenek Eli başbuğu Doymaduk'un Salur Kazan'ın babası Enkiş'in ordasını bastığını, Enkiş ve Kazan'ın kaçtıklarını, Kazan'ın anasının tutsak alınıp götürüldüğünü, Enkiş'in naibi ile mal göndererek karısını kurtardığını anlatan bir rivayet vardır. Salur Kazan'ın, bu rivayette olduğu gibi, mal göndererek yakınlarını kurtarmış olması ve sonra da parlak bir zafer kazanarak bu baskının öcünü almış olması da olasıdır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ile *Şecere-i Terakime*'deki Salur Kazan ile ilgili manzume, Salur Kazan Beğ'in bu şanlı galibiyetini aksettirmektedir (Sümer, 1972: 391).

Türk dili, Dede Korkut Oğuznameleri ve Salur Kazan'ın tarihi kişiliği konusunda önemli çalışmalarıyla bu alanda önde gelen kişilerden biri olan Ahmet Bican Ercilasun'a göre, Dede Korkut Kitabı'nda yer alan 12 hikâyeden 9'unda Salur Kazan ve arkadaşlarının adı geçerken, 3 boyda ise Salur Kazan ve arkadaşlarından hiçbirinin adı geçmez. Salur Kazan'ın ve arkadaşlarının adının geçmediği hikâyeler; Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu'dur. Salur Kazan ve arkadaşlarının adının geçtiği 9 boyun ana kahramanı Salur Kazan'dır. Vatikan yazmasının adının *Hikâyet-i Oğuzname-i Kazan Bey ve Gayrı* adını taşıması, bu nüshayı hazırlayan kişinin de eseri Kazan Bey ve arkadaşlarının hikâyesi olarak kabul ettiğini göstermektedir. Salur Kazan'ın çevresinde geçen dokuz boyun dördü doğrudan doğruya Salur Kazan ve oğlu Uruz'a

aittir. Diğer beş boyun kahramanları olan Bamsı Beğrek, Yigenek, Basat, Emren ve Seğrek de Salur Kazan'ın silah arkadaşlarıdır (Ercilasun, 2002: 24).

Ahmet Bican Ercilasun'a göre, Dede Korkut Kitabı'ndaki 2. hikâye olan Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, *Şecere-i Terakime*'deki Beçenelerin Salur Kazan'ın annesini tutsak ettiği savaş ile Salur Kazan'ın bunun intikamını aldığı Beçene seferini birleştirmiştir. *Şecere-i Terakime*'de olduğu gibi, burada da düşman, Kazan'ın evini basmış ve annesini tutsak etmiştir. Ancak burada, annesinin adı söylenmemiş, oğlu ve karısı da tutsak edilmiştir. *Şecere-i Terakime*'de annesinin Beçeneler tarafından hamile bırakılması, bu hikâyede açıkça yer almaz, ancak bazı izleri görülür. Bu hikâyede, düşman, Salur Kazan'ın karısı Burla Hatun'a sakilik ettirmek ve onu döşegine getirmek ister, bunda başarılı olamaz. Bu arada Burla Hatun oğluna, “*seniün etiünden oğul yiyeğin mi, yoksa sası dinliü kafiriün döşegine gireyin mi*” diye sorunca, oğlu Uruz, “*... yakarı ile boğazından tutayidüm, kaba ökeçem altına sala-y-idüm, ağ yüzünü kara yire depe-y-idüm*” demiştir. Yani, *Şecere-i Terakime*'de olmuş gibi gösterilen hadiseler, Kazan'ın annesinin hamile kalması ve Kazan tarafından başının yarılması; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın karısı Burla Hatun ile oğlu Uruz'a aktarılmış, fakat olmamış da neredeyse olacakmış gibi gösterilmiştir. Hikâyede Uruz, tam çengele asılacakken Salur Kazan yetişmiş ve hadiseler önlenmiştir. Aynı hadisenin hikâyede bir diğer izi daha vardır. Salur Kazan, annesini isteyince, kafirler “*Yayhan Keşiş oğluna virürüz, Yayhan Keşiş oğlundan oğul toğar, biz anı sana garım koruz*” demişler, Karacuk Çoban da “*Kazan'un anası karıyupdur, oğul virmez*” demiştir. Bu konuşmada da hadise sadece sözde kalmıştır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ile *Şecere-i Terakime*'deki bu hadiseler ile ilgili olarak yakın benzerlikler vardır. Hikâyede, Karacuk Çoban tarafından da tekrarlanan, “*Kazan Big'ün karıçık olmuş anası kara deve boynında asılı güdi*” ifadesi ile *Şecere-i Terakime*'deki “*Divege minip keyningdin / Bara irdim kabarıp / İt Beçene izimdin yetdi. / Tivemning başın tutdı*” mısraları arasındaki benzerlik de dikkat çekicidir. *Şecere-i Terakime*'deki rivayetlerde düşman İt Beçene ve onun başbuğu Tuymaduk iken, Dede Korkut Kitabı'nda ise kafirler ve onların kralı Şükli Melik'tir. Ancak, Karacuk Çoban'ın düşmana “*itiüm kafir*” diye hitap etmesi İt Beçene'yi hatırlattığı gibi, Kaşgarlı'nın “*sus*” demek olarak açıkladığı “*şük*” kelimesi düşünüldüğünde, Beçenelerin başı Tuymaduk ile Şükli arasında da anlamca bir yakınlık olduğu görülmektedir. Şükli Melik, zaten gerçek bir şahıs değil, sadece düşman başbuğunu temsil eden bir isimdir, Çünkü Şükli Melik, Dede Korkut Kitabı'nda birkaç defa öldürülmektedir. *Şecere-i Terakime*'de Salur Kazan'a “*köp jalbarıp*” düşmanın “*bir niçesi*” kurtulurken, hikâyede de “*aman diyen*” öldürülmemiştir. Ancak hikâyede geçen Karacuk Çoban motifi, *Şecere-i Terakime*'de olmasa da,

Karaçuk Çoban'ın köpeği Kara Köpek'le ilgili bazı izler, Reşideddin'in eseri *Camiu't-Tevarih*'de vardır (Ercilasun, 1994: 76-78).

Ahmet Bican Ercilasun'a göre, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy, Salur Kazan'a ait değildir, sonradan ona mal edilmiştir. Çünkü bu boyda Uruz çok küçük iken Salur Kazan'ı tutsak edip kuyuya atmışlar, o tutsak iken oğlu büyümüş ve annesinin babası olan Bayındır Han'ı kendi babası zannetmiş, yani Kazan'ın babası olduğunu bilmemişti. Oysaki, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da Uruz, Kazan'ın yanında büyümüş, on altı yaşına geldiği halde baş kesip kan dökmeyeği için babası üzülp ağlamıştı. Salur Kazan'a sonradan mal edilen Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, Kazan'ın kuyuya atılması, tekürün karısının, kuyudaki Kazan ile konuşması, Bamsı Beyrek'in Türkistan varyantı olan Alpamış Destanı'nı hatırlatmaktadır (Ercilasun, 1994: 78-80). Ahmet Bican Ercilasun, Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu ile Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy arasındaki yakın ilişkiyi, tek bir olayın iki ayrı hikâyeye hayat verdiğini, hikâyelerde sadece şahısların farklı olduğunu, muhtemelen aynı hadisenin, bir hikâyedeki şahıslardan diğer hikâyedeki şahıslara mal edilmiş olduğunu, hatta aynı olayın üçüncü bir hikâyeye, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu'na vücut verdiğini dile getirmiştir (Ercilasun, 1998: 14).

Bizce de Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'daki Kazan ve oğlu Uruz arasındaki ilişki diğer Dede Korkut Hikâyeleri ile çelişen türden olup, bu hikâyeye sonradan Salur Kazan'a uyarlanmıştır (Eyüboğlu, 2019: 405). Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy, özellikle Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu ve/veya Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu'nun Kazan'a bir uyarlamasıdır. Büyük olasılıkla bu boylar, zaman içerisinde farklı Türk/Oğuz boyları ve ozanlar tarafından taşınmış, destanlar zamanla işlenerek oldukça değişmiş, bu nedenle de bir süre sonra farklı anlatılar haline gelerek aktarılmışlardır; tıpkı *Bamsı Beyrek-Alpamış-Kozu Körpeş Bayan Sulu* destanları gibi. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, destanın başında, birçok boyda görülen Bayındır Han veya Salur Kazan'ın çadırının tasviri de yer almamaktadır ki, bu durum da bunun bir yansımasıdır. *Hikâyet-i Oğuzname-i Kazan Beg ve gayri* adını taşıyan Vatikan nüshasında bu destanın yer almamasının nedeni de aynı olabilir.

Ahmet Bican Ercilasun'a göre, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, bir şiir vardır ki, *Şecere-i Terakime*'de Dede Korkut'un Kazan için söylediği şiirin benzeridir. Kafır kalesinde tutsak olan Kazan, kuyudan çıkarılmış, eline kopuz verilmiş, kafirler kendisine bizi öv deyince, bunun üzerine Kazan soy soylamıştır.

Kazan, bu şiirlerden ikincisinde şöyle demiştir: “Yüksek yüksek kara tağdan taş yuvalansa / Kaba ökçem uyluğum karşı tutan Kazan er idüm / Fir’avun şişler yükleyip yirden çıksa / Kaba ökçem ile perçin kılan Kazan er idüm / Kaba Kaba bigler oğlı ganga kılsa / Kamçı salıp tindüren Kazan er idüm / Yüce tağları tuman tursa / Kara pısarık delü kopsa / Kara koçumun kulağı görünmez olsa / Kayrı eren kulağuzsuz yol yanılsa / Kulağuzsuz yol başaran Kazan er idüm. / Yidi başlu ejderhaya yetiip vardum / Heybetinden sol gözüm yaşardı / Hey gözüm namerd gözüm, muhannet gözüm / Bir yulandan ne var ki korhdum didüm / Anda dabı erem bigem diyü öginmedüm / Öginen erenleri boş görmedüm” (Ergin, 1986: 118’den Ercilasun, 1994: 78-79). Ahmet Bican Ercilasun’a göre, *Şecere-i Terakime*’deki şiirde Kazgurt Dağı’ndan yuvarlanan taşın Kazan’ın karşı durması, buradaki şiirde de vardır. *Şecere-i Terakime*’deki gökten inen ve insanları yutan olağanüstü yılan, burada yedi başlı ejderha olarak geçmektedir. Bu hikâyedeki şiirde Kazan’ın kavga eden beyleri dindirmesi, *Şecere-i Terakime*’deki şiirde geçen “Kazan kıldı müslümanğa terbiyetler” mısrasını hatırlatmaktadır. Ancak bu boyda, Kazan’ın yerden çıkan şişleri ökçesi ile perçin kılması ve siste, dumanda, koyunun koçun görünmez olduğu zamanda erlere yol göstermesi, *Şecere-i Terakime*’de yoktur. Fakat, sis, duman motifi ve Kazan’ın buradaki rolü ile ilgili bir iz, *Camiu’t-Tevarih*’de mevcuttur (Ercilasun, 1994: 79). Yazıcıoğlu Ali’nin *Tarih-i Al-i Selçuk*’unun baş tarafındaki Oğuzname’de de benzer motifler geçmektedir: “Karaçığun Çolpan (?) tağından kafır taş uçursa kaba uyluğın dutan ben Kazanıdum-karanı dünli karın (harın?) yağı (yağış?) irse kanlu suya kulağuzluk iden ben Kazanıdum” (Gökyay, 1973: CLXX; Ercilasun, 1994: 79). Salur Kazan’ın Evi Yağmalandığı Boy’da, Karacuk Çoban’ın, dağdan, aşığıdaki düşmana sapanla taş atması motifinin, Kazan da dahil olmak üzere birçok destan kahramanına atfedilen, birçok destanda görülen *dağdan taş yuvarlama* motifiyle ilgili olduğunu belirtmiş ve bu konuyu bir çalışmamızda incelemiştik (Eyüboğlu, 2021: 170-172).

Ahmet Bican Ercilasun, Reşideddin ve Ebulgazi Bahadır Han Oğuznamelerinde geçen Tuman Han ile Dede Korkut’ta geçen Salur Kazan’ın aynı kişi olduğunu söylemiştir. Yani, *Tuman Han* = *Salur Kazan*’dır. Tuman Han, Köl Erki Han’ın güveyi iken, Salur Kazan da Bayındır Han’ın güveyidir. Ahmet Bican Ercilasun’a göre, *Şecere-i Terakime*’de, Salur Kazan’ın oldukça detaylı bir şekilde ayrıca belirtilmesi ve Tuman Han’ın da başka bir kişiymiş gibi anlatılmasına fazla bir önem atfetmek doğru olmaz. Çünkü destanlarda çeşitli olaylarla ilgili motif ve epizotlar daima birbirine karıştırılmıştır. Bu tür karıştırmaların pek çok örneği vardır. Yine de bu karışıklık içinde öyle bir motif vardır ki, ayrı görünen bu iki kişiyi kesin olarak birbirine bağlamakta olup, bu, Karacuk Çoban’ın köpeği Kara Köpek motifidir (Ercilasun, 1994: 72-73, 79-80). İsa Özkan, Ahmet Bican Ercilasun’un *Köl Erki-*

Tuman Han = Bayındır Han-Salur Kazan tespitine katılmaktadır. İsa Özkan'a göre, bu destan kahramanlarının Oğuz destanlarındaki yaşamları, maceraları ve akrabalık ilişkileri de bunu doğrulamaktadır (Özkan, 1997: 277). Biz de bu görüşe katılmıştık. *Camii't-Tevarih-Şecere-i Terakime* ile Dede Korkut Kitabı arasında aynı ilişki vardır: *Köl Erki-Tuman Han = Bayındır Han-Salur Kazan* (Eyüboğlu, 2019: 407).

Ahmet Bican Ercilasun'a göre, *Şecere-i Terakime*'deki rivayetlerden anlaşıldığına göre, muhtemelen Kazan'ın gençliğinde Beçenelerin başbuğu Tuymaduk büyük bir ordu ile Salurlara saldırmış, onları yenerek yağmalamış, Salurların başı olan Enkeş'in karısı olan Kazan'ın annesi Çaçaklı'yı tutsak alıp götürmüştü. Salurların büyük bir bozguna uğradığı bu savaşta Kazan'ın çok genç, belki de çocuk olması gerekir, çünkü, annesi Çaçaklı'nın ifadesine göre düşman gelince Salur kaçıp gitmiş, Çaçaklı da deve ile ona yetişmek isterken Beçene'ler yetişip onu yakalamıştı. Çaçaklı üç yıl tutsak kalmış, üç yıl sonra kocası Enkeş'i mal göndererek onu geri almıştı. Beçenelerden hamile kalan Çaçaklı döndükten 6 ay sonra bir oğlan doğurmuş, Kazan, bu çocuğu nereden aldın diyerek ağaç ile annesinin başını yarmış, İtin adını Eyrek ve Seyrek koymak Türklerde adet olduğu için İt Beçenelerden olan ve Kazan'ın üvey kardeşi olan çocuğa da Eyrek adını koymuşlardı. Kazan büyüyünce ünlü bir kahraman olmuş, gökten inen ve gördüğü insanı yutan olağan üstü bir yılanı, başını keserek öldürmüştü. Kazan, o kadar güçlüydü ki, kırk bir atın etinin kaydığı kocaman bir kazanı tek eli ile kaldırıp diğer eliyle halka pay ediyordu. Kazgurt Dağı'ndan yuvarlanan taşlara karşı durup eliyle tutmuş, bunu gören Beçenelerin aklı gitmişti (Ercilasun, 1994: 75-76).

Ahmet Bican Ercilasun'a göre, Salur Kazan, nesillerdir süren ve devamlı olarak Beçenelerin galibiyeti ile sona eren savaşlardan sonra ilk defa olarak Beçeneleri yenmiş ve herhalde bundan dolayı büyük bir ün kazanarak adı efsaneleşmiştir. Altı nesildir devam eden ve devamlı yenilgiyle sonuçlanan savaşlardan sonra ilk galibiyeti sağlayan kahraman sıfatıyla halkın hafızasında silinmez izler bırakmış olmalıdır. Salur Kazan, annesi Çaçaklı'ya yapılan hareketin de intikamının alındığı bu savaşta 30-40 bin kişilik bir ordu ile Beçene iline sefer etmiş, onları kırmış, ancak yalvaranları affetmişti. Kafır üzerine daha pek çok sefer yaparak onları kıran Salur Kazan, Türk, Türkmen, Arap ve Acemlere hükmetmiş, Müslümanları bilgili bir şekilde idare etmiş, pek çok büyükler ondan hüner öğrenmişler, hükümdar olarak kendisinin sağında solunda oturacak olanların yerlerini tayin etmiş, böylece herkes yerini bilmiş ve Oğuz ili düzenli hale gelmişti. Salur Kazan'ın bütün bu kahramanlıkları ve bilgelikleri ozanlara konu olmuş, Dede Korkut onun için "*Alplar, beğler, gören var mı Kazan gibi*" nakaratıyla bir şiir yazmıştır.

Salur Kazan, yaşlandığı zaman Mekke'ye gidip hacı olmuştu. Bu bilgilerin bazıları, Dede Korkut Kitabı'nda vardır. Dede Korkut'ta da Salur Kazan, Dede Korkut'la çağdaştır. Karısının adı aynı şekilde Boyu Uzun Burla Hatun (*Şecere-i Terakime*'de Bular)'dur ve düşmanla savaşıyan yiğit kadındır, oğlunun adı da Uruz (*Şecere-i Terakime*'de Ot Közli Urus)'dur. Ancak baba adı farklı olup, *Şecere-i Terakime*'de Enkeş, Dede Korkut Kitabı'nda ise Ulaş'dır. Enkeş ile Ulaş'ın Arap harfleriyle yazılışı birbirine yakındır ki, Enkeş'te bir imla hatası olabilir (Ercilasun, 1994: 75-76).

Dede Korkut Oğuznameleri ve Salur Kazan'la ilgili değerli eser ve çalışmaları bulunan Ali Duymaz, "*Bir Destan Kabramanı Salur Kazan*" adlı eserinde ve "*Kıpçak Sahası Türk Destanlarında Bir Oğuz Alpr: Salur Kazan*" adlı çalışmasında Salur Kazan'ı özel olarak incelemiştir. Ali Duymaz'a göre, Salur Kazan, Oğuz Kağan'dan Manas'a uzanan çizgide bazı motif ve epizotları Oğuz ve Kıpçak sahası destan ve rivayetlerinde yaşamaya devam etmiş, Anadolu ve İslam dönemine Dede Korkut'la adapte edilmiş bir destan kahramanıdır. Salur Kazan, düşmanlarının destanlarında yer bulabilecek kadar güçlü bir Oğuz alpıdır. Bu yönüyle *Şehname*'deki Efrasyab (Alp Er Tunga)'a benzemektedir. Dede Korkut'ta Salur Kazan'ın karargahı, diğerleri gibi çok sayıda çadır ve otağdan meydana gelmekteydi. Salur Kazan'ın naibi, Eliğ Koca oğlu Sarı Kulbaş'dı ki, Şöklü Melik'in baskını sırasında ölmüştü. Salur Kazan'ın yoldaşının, yani yiğitlerinin sayısı 300 idi. Ordu, savaş sırasında, ortada Salur Kazan, sağda kardeşi Kara Güne, solda Bozokların başı Deli Dünder şeklinde düzenlenmişti. Beyrek'in, Salur Kazan'ın inakı olduğu da belirtilmiştir. Salur Kazan, yılda bir kez Üçok ve Bozoklara birlikte bir toy düzenler, hanımını alıp otağından çıkar ve davetliler de Kazan'ın evini yağmalardı. İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy, Salur Kazan'ın bu toya ve yağmaya Bozokları çağırması üzerine çıkan bir iç çatışmayı konu edinmiştir (Duymaz, 1996: 54-55, 58).

Ali Duymaz'a göre, Dede Korkut Kitabı'na göre Salur Kazan, Hanlar Hanı Bayındır Han'ın güveyisi (damadı) ve Oğuzların beylerbeyidir. Kazan Han, Bayındır Han'ın buyruğunda olmasına rağmen daha ön planda ve aktiftir. Dede Korkut Kitabı'nda, Salur Kazan ayrıca, "*kalin Oğuz'un paşası, Kan Apkaz'ın karımı, Kara Güne'nin kardeşi, Kara Pudak emmisi, Han Uruz'un babası Salur Kazan Bey*" olarak geçmektedir. Oğuz'un baş alplarından olan Salur Kazan, İç Oğuz beylerinden olmasına rağmen, Dış Oğuz beyleri de, yani bütün Oğuz beyleri ona tabidir. Dede Korkut Kitabı'nda, Salur Kazan'ın adı sadece iki hikâyede geçmez: Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyu ve Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyu (Duymaz, 1997: 11-13).

Ali Duymaz'a göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy ve İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'da Salur Kazan, asıl kahramandır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy ve Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy, Salur Kazan'ın verdiği toylarla başlamaktadır. Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy ve Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'un adları Salur Kazan'ın adı ile anılmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan nüshasının başlığı bile Salur Kazan'ın adını taşımaktadır: "*Hikâyet-i Oğuzname-i Kazan Bey ve Gayri*" (Duymaz, 1996: 49).

Dede Korkut'la ilgili önemli eserleri olan Kamal Abdulla, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın çıktığı sıradan bir av için tüm beylerin ayrı ayrı tavsiyesini almasını garipsemiş, aslında bunun bir savaşla ilgili bir danışmayı çağrıştırdığını söylemiş; Salur Kazan'ın bu sırada beylerine hitap ederken kullandığı *sığın, geyik* ifadelerinin de aslında şifrelenmiş düşman boylarının adları olduğunu dile getirmiş; hatta Salur Kazan'ın bu şifrelenmiş konuşmasını da, Oğuz'da casus olmasıyla açıklamış, av kararı sonrası ordunun sayısız, hesapsız askerle ava gitmesini de şüpheli bulmuştur. Kamal Abdulla'ya göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Şöklı Melik, İç Oğuz'a saldırmış, Kazan'ın evini yağmalamış, ailesini, oğlunu, karısını, annesini tutsak almıştır ki, böylece Oğuz-Kıpçak savaşına neden olmuştur. Düşman, Salur Kazan'ın evini, yurdunu yağmaladığında, Salur Kazan, düşmanı Şöklı Melik'ten sadece anasını istemişti. Ancak Salur Kazan'ın Karaca Çoban'a söylediği "*Karaçuk Çoban anamı kafırdan dileyeyim, at ayağı altında kalmasun*" sözü, Kazan'ın aslında herşeyini geri almayı istediğini ve bunun için savaşmayı planladığını göstermektedir, anasını dilemesi, at ayağı altında kalmaması içindir. Çünkü, at ayağı altında kalmak tehlikesi, yalnız çarpışma ve savaş planlayan bir adam için gerçek olabilir. Demek ki Kazan, aslında sahip olduğu şeyleri düşmana bırakmak niyetinde değildir. İlini, obasını, karısını ve oğlunu tutsaklıktan kurtarmaya gelen Kazan Han'ın önce anasını geri almak istemesi, düşmana şart olarak da davasız-dövüşsüz geri döneceğini vaat etmesi bir savaş hilesi olarak da değerlendirilebilir. Çünkü Salur Kazan, zaten oğlunu, karısını, malını, devletini, anasını kurtarmak için savaşacaktı (Abdulla, 2015: 94-95, 149, 288-289, 299, 312-313).

Kamal Abdulla'ya göre, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, Salur Kazan'ın oğlu Uruz düşmana tutsak düşmüştü. Bu durumdan habersiz olan beylerin onun savaştan kaçmış olabileceğini söylemesi üzerine, Salur Kazan, yiğitlik ilkelerinin bir daha bozulmaması için oğlunu cezalandırmayı düşünmüştü. Salur Kazan, genelin, sosyal çevrenin, toplumun menfaati için çabalamıştı. İç Oğuz Dış

Oğuz Ası Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, Kazan, gelenek olduğu üzere evini yağmalatırken, İç Oğuz beylerini yağmaya çağırılmış, Dış Oğuz beylerini ise yağmaya çağırmamıştı. Aslında bu bir adaletsizlik olup Kazan'ı olumlu bir yönde tanıtmamaktadır. Salur Kazan'ın, ayaklanan dayısı Aruz Koca'yı öldürtmesinde, başka bir ifadeyle, eskiye, eski tasavvurlara karşı bu şekilde estetikleştirilmiş bir mücadele söz konusudur. İlk bakışta, Aruz Koca, Beyrek'i öldürdüğü ve Kazan'a asi olduğu için öldürülmüş olsa da, Salur Kazan'ın, dayısı Aruz'u öldürmesinin hikâyenin daha derin katında yatan bir nedeni, Salur Kazan'ın, dayısına el kaldırmakla, kendi ilini anaerkilliğin somut ve gerçek tezahüründen uzaklaştırmaya çalışması, bir bakıma anaerkilliği unutturmasıdır. Salur Kazan ile Aruz Koca ilişkisi eski *kızkardeş oğlu ile dayı* ilişkisinin destana, yerel şartlara ve ahlak tarzına uydurulmuş bir yansımasıdır. Devrin hakimi olan dayı kültürü, her kadim toplumda belirli bir gelişim aşamasına gelindiğinde terk edilmiş, bu durum da birçok metine estetik bir biçimde serpilmiştir (Abdulla, 2015: 34, 157, 215-216, 288-289, 317).

Dede Korkut Oğuznameleri ve Korkut Ata hakkında önemli eserleri ve değerli çalışmaları olan Fuzuli Bayat'a göre, Dede Korkut'ta, hem ikinci hem de dördüncü boyda, Kazan Bey'in Tekür ile Şöklı Melik'e havale olması, böğürdübeni attan yere salması, sağ tarafta Kara Tüken Melik'e Tundar'ın karşı gelip kılıçlaması, sol tarafta Buğaçuk Melik'e Kara Budak'ın karşı gelip sancubanı yere salması aynı şekilde, hiçbir değişiklik olmadan tekrarlanmıştır. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkarıldığı Boy'da, Salur Kazan'ın "*İt gibi güv güv iden Çerkez hırslı*" cümlesinden anlaşıldığına göre, o, yerleşik yaşam süren Çerkeslerin elinde tutsaktır. İç Oğuz Dış Oğuz Ası Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, Dış Oğuzların Kazan Han'ın yağmasına iştirak etmemesi ve bu nedenle Kazan'a asi olmaları törenin bozulması, yağma geleneğinin, sofraya kültürünün askıya alınmasıyla ilgili olup, destanda bu olay ek semantik yorum kazansa da, metnin derin katlarında hükümdarın kendi halkının bir kısmına fark koymasının felaket getireceği düşüncesinin öne çekilmesidir. Kazan Bey'in yağmaya Dış Oğuzları davet etmemesi nedeniyle çıkan iç kavga, yağmanın çok büyük önem taşıdığını göstermekte olup, aslında suç Kazan'daydı, çünkü töreyi bozmuştu. Ancak Aruz'un cezalandırılması onun yaptığı namertlik sebebiyle olmuştur (Bayat, 2016: 73-74, 93, 135, 147).

Annagurban Aşırov'a göre, Türkmenlerin arasında Salur Kazan'la ilgili rivayetler çok yaygındır. Belki de Korkut Ata, Oğuznamesini bu ünlü pehlivan ve cesur savaşıya ithaf etmek istemiştir. Çünkü, Oğuzname'de, Türkmenlerin ortaya çıkışı hakkında bilgilerle birlikte cesur kişiler hakkında da bilgi verilmektedir. Bu

düşünceyi, destanın Vatikan nüshasındaki “*Hikâyeti Oğuzname’yi Kazan Beg ve Gayri*” adı da aşağı yukarı açıklamaktadır (Aşırov, 2000: 52).

Gurbangül Guzıçıyeva’ya göre, Dede Korkut Kitabı’ndaki en önemli tiplerden biri Salur Gazan’dır. Salur Gazan; eserde cesur, akıllı, bilge komutan, yüce insanlık değerleri taşıyan insan olarak görülmektedir; bundan dolayı da boy ve aşiretlerin aslanı, cesur yiğitlerin komutanı olarak kendini açığa vurmaktadır; hiçbir zaman dokunmadığa dokunmaz, kaçanı kovmaz, iman dileyeni öldürmez. Bu durum Köroğlu Destanı’ndaki Köroğlu’yu akla getirmektedir (Guzıçıyeva, 2000: 175-176).

Gurbangül Guzıçıyeva’nın Salur Kazan’ın Köroğlu’nu akla getirmesi tespiti oldukça yerindedir. Gerçekten de Salur Kazan, tıpkı Köroğlu gibi, paylaşımcı, adaletli, doğruluğa önem veren, yiğit ve haksızlığa karşı başkaldıran bir tiptir. Dede Korkut’la birlikte Türk Dünyası’nın en büyük destanlarından biri olan Köroğlu Destanı’ndaki birçok olay, motif ve kişi Dede Korkut Destanları’nı anımsatmaktadır. Bu iki büyük Türk destanı arasındaki bağlar sanıldığından çok daha derin ve sıkidır. Bu iki destan arasındaki benzerlik, aynı destan geleneği ve yaşam tarzının ürünü olmalarının yanında, birçok açıdan ortak kök birlikteliği, anlatı türlerinin birbirine dönüşümü ve bazı destanların tarihi süreç içerisinde başka destanlara/destan dairelerine dahil olması konusuyula da ilgilidir. Öyleki, özellikle Anadolu’daki birçok Dede Korkut Boyları’nın Köroğlu Kolları’na dönüşmüş olarak bu destan adı altında yaşıyor olması oldukça olasıdır. Her bakımdan bazı Köroğlu Kolları bazı Dede Korkut Boyları’nı çağrıştırmaktadır. *Kor-kut* ve *Kor-oğlu/Kör-oğlu* adlarının köklerinin, *Kor*’un bir oluşu da bunun bir yansıması olsa gerektir. Bu adlar gelişigüzel bir şekilde ortaya çıkmış veya verilmiş adlar olmayıp, her biri tarihi, destani, efsanevi, mitolojik birçok anlamlar ve ilişkiler barındırmaktadır.

Korkutbilimle ilgili önemli çalışmaları bulunan Şakir İbrayev’e göre, Salur Kazan ile ilgili hikâyelerde kompozisyon bakımından bir tutarsızlık vardır. Salur Kazan’ın Evi Yağmalandığı Boy’da, Kazan’ın oğlu Uruz, Oğuz beyleri ava giderken ülkeye göz kulak olmak için tek başına obada kalmış, yani Uruz, yiğit olmuş, olgunlaşmış bir er’dir. Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy’da ise, Uruz, henüz olgunlaşmamış, genç bir çocuktur. Bu yüzden Kazan Bey, ona savaş ve avcılık sanatını öğretmek için onu ava götürmektedir. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy’da ise, Kazan Bey düşman eline tutsak düştüğünde, Uruz daha beşikteki çocuktur, daha sonra olgunlaşıp er olduğunda babasının durumunu öğrenip, onu kurtarmak için sefere çıkmaktadır. Aslında bu olayların yerleşimi tam tersine olmalıdır (İbrayev, 2000: 28).

Avelbek Konıratbayev'e göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da adı geçen *Yayhan Keşiş-oğlu*, yani *Ayban/Yayhan*, aslında *Jayulban* olup bir Kıpçak'tır, ancak Yayhan'ı keşiş olarak nitelendirmek, tartışma doğuran bir mesele olup, herhalde bu sözcük *Deşt-i Kıpçak* anlamında olsa gerektir. Çünkü o dönemde Hıristiyanlık dinini, Kıpçaklar da, Bulgar Peçenekleri de bilmiyordu. Bu destanda adı geçen Karaçuk Çoban da bir Kıpçak yiğididir. Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy, başlangıçta Sirderya bölgesinde teşekkül etmiş olup, *Tırabuzan* ve *Tumanyan (Toman)* gibi kent adları destana sonraları eklenmiştir. İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'daki asıl çatışmanın çekirdeği, Kazan Han'ın evinin yağmalanması olayı üzerine kurulmuştur. Eskiden Üç Ok ile Boz Ok bir araya toplanır, Kazan'ın evini yağmalarlardı. Akınlardan elde ettikleri ganimetleri *yağma* yoluyla dağıtan Kazan, yılda bir kere Oğuz beylerini toplar, kendisi de hanımını yanına alıp evinden çıkar gidermiş. Aslında düşman elinden alınıp Kazan Han'ın evinde toplanan bu mal-mülkte, boyların da hakkı vardı, çünkü yıl boyunca düzenlenen akınlara bütün boylar, asker, erzak, araç ve silah konusunda yardım ederlerdi. Han'ın evinde toplanan ganimetlerin paylaşılmasına *tonav (yağma)* veya *han talapay (han yaşması)* denirdi. *Yağma* geleneğinin Oğuz boyları arasında askeri teşkilat açısından da büyük bir önemi vardı. Oğuz beyleri, yiğitleri veya alplar, handan ganimetten pay olarak çok değerli eşya, hatta tutsak düşen kızları isterler, ganimetin en değerli parçasını istemekte çekinmezlerdi. Kazan Han'ın evinin yağmalanması, aslında boylar arası siyasi ve askeri birliğin bir sembolüydü ki, sembol haline gelen bu geleneği Kazan'ın bozması, ulus birliğine aykırı bir davranıştı. Bu boyda mitolojik unsurlar yoktur, vaka tarihi olay üzerine kurulmuştur (Konıratbayev, 2000: 154-155, 167-171).

Faruk Sümer gibi, Avelbek Konıratbey'in de İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'u tarihi olarak görmesi oldukça anlamlıdır. Biz de İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'un Dede Korkut Hikâyeleri içerisindeki, en tarihi hikâyelerden biri olduğunu, aynı zamanda tarihini en iyi tespit edebildiğimiz hikâyelerden biri olduğunu belirtmiştik (Eyüboğlu, 2019: 441). Çünkü İç Oğuza Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy, Dede Korkut'ta, tarihi olarak en geç dönemde (7.-8. yüzyıllar) oluşmuş anlatı olup, dolayısıyla dilden dile, kuşaktan kuşağa aktarımda da en az işleme maruz kalmış anlatıdır. Bu anlatının mitolojik yönleri az, ancak tarihi yönleri çoktur. Bu gibi nedenlerle de bu destandaki tarihilik sezilmektedir.

Dede Korkut'la ilgili, özellikle Dede Korkut Kitabı'nın nüshalarının karşılaştırılmasına yönelik değerli çalışmaları bulunan Gürol Pehlivan'a göre, Kazan Bey Oğlu Uruz Bey'in Tutsak Olduğu Boy'da, Uruz, on altı yaşına geldiği halde bir

kahramanlık göstermemiş, bu durum Kazan'ı üzümüştü. Uruz, bu durumun asıl sorumlusunun kendisi olduğunu söyleyince, Kazan da oğluna hak vererek onunla ava çıkmıştır. Oysaki, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, Uruz, tutsak düşen Kazan'ın babası olduğunu bilmeden gençlik yaşına girmiş, bu durumu tesadüfen öğrenmiş ve babasını kurtarmaya gitmiştir. Açıkça görüldüğü üzere, iki boy arasında büyük bir tutarsızlık vardır (Pehlivan, 2016: 1146). Gürol Pehlivan'a göre, İç Oğuzla Dış Oğuz Ası Olup Beyrek Öldüğü Boy'da, Kazan, töreyi çiğnediği için başta suçludur. Bu nedenle metin Aruz ve Dış Oğuz'u cezalandırmamıştır. Ancak ne zaman ki Aruz, Bamsı Beyrek'i öldürmüş, bu noktadan itibaren Kazan'ın töreyi ihmal etmesi unutulmuş ve destan bir intikam seferinin anlatımına dönüşmüştür. Metinde Kazan, Aruz'u Beyrek'i öldürdüğü için cezalandırdığını "*Mere kavat muhannashıgula er öldürmek nece olur men sana göstereyim*" cümlesiyle açıkça ifade etmiştir (Pehlivan, 2016: 1150).

Mustafa S. Kaçalın'e göre, Dede Korkut Kitabı'nın Vatikan nüshası, "*Hikâyet-i Oğuz-name-i Kazan Big ve Gayri*" olarak Kazan Bey'in adını taşıması ve Kazan Bey hakkındaki hikâyeler ağırlıkta olmasına rağmen, bu nüshada Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy yoktur (Kaçalın, 2000: 223). Belki de bu durumun nedeni, Vatikan nüshasının yazarının, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy ile Salur Kazan'la ilgili diğer boylar arasındaki büyük çelişkiyi farkederek bu boyun Salur Kazan'a ait olamayacağını düşünmüş olmasıdır.

Ülkü Eliuz'a göre, Salur Kazan, neredeyse bütün hikâyelerde bahsedilen etkin bir kişi, bütün bireyleri yiğit olan Oğuz toplumunun direği olup, maddi ve manevi özellikleriyle üstün bir kişi olarak sunulmaktadır; o, doğanın çocuğu, zor günlerin umudu, yurdunun koruyucusu, bütün atların sahibi, Oğuz'un dayanağı, güvencesi, devamlılığı, ağır başlı, olaylar karşısında soğukkanlı, kitleleri peşinden sürükleyen, sorumluluk sahibi bir kişiliktir (Eliuz, 2001: 67-68).

Nuriye Gülmen, "*Axel Olric'in Epik Yasaları Işığında "Salur Kazanın Evi Yağmalandığı Boyu Beyan Eder" İsimli Hikâyenin Okunması*" adlı çalışmasında Salur Kazan'a da yer vermiştir. Nuriye Gülmen'e göre, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, entrikayı sağlayan merkezi olayın kahramanı Salur Kazan'dır. Hikâyede, çeşitli yön değiştirmelerle diğer kahramanların başından geçenler anlatılsa da, hikâyenin Kazan'la başlayıp, yine onunla bitmesi ve diğer kahramanların başlarından geçen olayların ana olaya bağlanması, Kazan'ın hikâyenin baş kahramanı olduğunu göstermektedir (Gülmen, 2008: 20).

Rezan Karakaş'a göre, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, Kazan'ın tüm Oğuz beyleriyle savaşıp onları yendikten sonra oğlu Uruz'a yenilmesi, kurgu gereği, tutsak babanın kurtarılması görevinin oğula verilmiş olmasından kaynaklanmaktadır (Karakaş, 2013: 1874).

Fırat Yıldız'a göre, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, Kazan, Tumanın Kalesi Tekürü tarafından tutsak edilmiştir. Düşmanlar Kazan'a, bir daha kendilerine düşmanlığa gelmeyeceğine yemin ederse ve kendilerini övüp Oğuz'u yererse onu serbest bırakacaklarını söylemiş, ama Kazan, tutsaklık halinde ve tutsaklıktan kurtulmak amacıyla dahi, Oğuz'u yermeyi ve kafiri övmeyi reddetmiştir. Bu, asimilasyon konusunda da önemli ve tarihsel bir anlam taşımaktadır (Yıldız, 2016: 1494).

Mehmet Ali Yolcu'ya göre, Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'da, tutsak olup bir kuyuya atılan Kazan Bey'in kafir beyinin karısına söylediği sözlerdeki betimlemeler, Şamanizm'deki yer altı dünyasının sahibi Erlik'i andırmaktadır (Yolcu, 2016: 1551).

Giorgi Kakhniashvili-Haşim Özel'e göre, *Şecere-i Terakime*'de Salur Kazan'ın annesinin kaçırılması ve Salur-Peçenek savaşları ile Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da geçen Salur Kazan-Şöklı Melik mücadelelerinden çıkarılacak sonuç şudur ki, kavimler ve yer adları farklı olsa da, olay örgüsü temelde aynıdır ve bahsi geçen bu Salur-Peçenek savaşları, hem Dede Korkut Kitabı'na hem de *Şecere-i Terakime*'ye, Oğuzluğun etnik teşekkül aşamasının bir dönüm noktası ve önemli bir aşaması olarak yansıdığı söylenebilir (Kakhniashvili ve Özel, 2016: 1113-1114).

Kamran Aliyev'e göre, Kazan Han ile Aruz Koca arasındaki tarihi bir çelişki, bir mücadele mevcut olup, İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'dan çok önceleri, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da bu hissedilmektedir. Bu boyda Kazan Han, beylere ava çıkmayı teklif ettiğinde, Deli Dünder ve Kara Budak hiç tereddüt etmeden onun teklifini "*uygundur*" sözüyle onaylarken, Aruz Koca ise, Kazan Han'a yönelerek şöyle demiştir: "*Ağam Kazan, (...) sası dinlü Gürcistan ağzında oturarsun, ordun üstüne kimi korsun?*" Kazan aydur: "*Üç yüz yigüdülen oğlum Uruz menüm evim üstüne dursun*" (Gökyay, 2007: 39'dan Aliyev, 2018: 137). Aruz Koca, Uruz'u yetişmiş bir yiğit, varis seviyesinde görürken, Aruz Koca'nın sorduğu sorunun cevabı Kazan Han'da net bir şekilde vardır. Böylece Kazan Han ile Aruz Koca arasında ilk sessiz çarpışma burada gerçekleşmiştir. Aruz Koca, Kazan Han'la ilgili boylardan; Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, boyun öncesinde ve sonunda diğer Oğuz beyleriyle birlikte düşmana karşı savaşmış, tam portresi ile tasvir edilmiş, hatta diğer

beyler gibi “*Çal kılıcı, beyim Kazan, yetiştim*” demiş; Kazan Bey Oğlu Uruz Bey’in Tutsak Olduğu Boy’da, boyun sonundaki savaşta, önceki boyda olduğu konumda yer almayıp, sadece tek bir cümle ile geldiği belirtilmiş; Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy’da ise hiç görülmemiş; İç Oğuz’a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy’da ise Kazan’a karşı ayaklanmış. Aruz Koca ile Kazan Han’a ait bu kronoloji, her iki karakter arasındaki tarihi mücadele meselesine açıklık getirmiş olup, Aruz Koca ile Kazan Han arasındaki mücadelenin ikinci boydan başlayarak adım adım devam ettiği görülmektedir ki, bu durum, son boyda en yüksek seviyeye, zirve noktasına ulaşmıştır. Kamran Aliyev, Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu’nda Segrek ile Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy’daki Uruz arasındaki benzerliklere dikkat çekmiştir (Aliyev, 2018: 137-139).

Dede Korkut’ta Salur Kazan, birçok bakımdan olumlu, insancıl bir tip ve iyi bir yönetici olarak işlenmiştir. Salur Kazan’ın Evi Yağmalandığı Boy’da, evi, yurdu yağmalanan Salur Kazan, kötü gününde yardımına koşan insanları iyi gününde unutmayıp hatırlayarak büyük bir insanlık ve vefa örneği göstermiş, kendisine yardıma koşan Karacuk Çoban ve Oğuz beylerini, Oğuzları ödüllendirmiştir. Aynı davranış başarıya ulaşmış birçok tarihi kişide, Cengiz Han’da da görülmektedir. Bozkır insanının insancıl ve vefalı bu sağlam karakteri, onun güçlenmesinde, yükselmesinde ve uzun yıllar boyunca hatırasının yaşamasında çok etkili olmuştur.

2019 yılında Dede Korkut ile ilgili yeni bir el yazması bulunmuştur (Ekici, 2019: 9-14). Bu el yazması ile ilgili çalışmalar yapılmaktadır.

Metin Ekici’ye göre, Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası’nda, soylamaların dışında, sadece bir boy veya anlatma bulunmaktadır. 48. sayfanın 7. satırından başlayan ve anlatmaya giriş niteliğinde olan kısımda ilk olarak Salur Kazan’ın sıfatlarıyla başlanmış ve sonrasında ise Aras Nehri çevresini ve Kars yöresini fethi anlatılmıştır ki, bu kısım ilk bakışta farklı bir anlatma gibi görünse de, Kazan’ın yedi başlı ejderha ile olan mücadelesine bir hazırlık niteliğindedir. Bir kahramanın asıl ulaşması gereken nihai hedef önemli olup, onun daha önceki başarıları sadece son harekete bir hazırlık niteliğindedir. Bu nedenle, Türkistan/Türkmen Sahra Nüshası’nda, Kazan’ın kendisine gelen haberle, ki bu kısım oldukça kısa ve tekrarlardan oluşur, bir mücadeleye girmiş ve kazanmıştır. Bundan sonra asıl büyük mücadele başlamış ve yedi başlı ejderhayı öldürüp, Oğuz’a dönmüş ve Bayındır Padişah’ın huzuruna çıkmıştır. Buradaki yapı, bütüncül olarak değerlendirildiğinde anlatmanın asıl bitmesi gereken yer olan Oğuz yurdunda ve Bayındır’ın huzurunda

yapılan toyla tamamlanması gerektiği görülmektedir. Bu nedenle bu nüshada iki anlatma değil, bir anlatma vardır. (Ekici, 2019: 23-24)

Bizce de yeni bulunan Türkmen Sahra el yazmasında, soylamalardan sonra gelen anlatma sadece “bir” Dede Korkut boyudur. Anlatmanın girişinde Kazan kendisini tanıtmaktadır ki, destanın asıl olayı ise sonraki bölümdeki Kazan’ın ejderha ile mücadelesidir. Bu nedenle ilk bölüm destanın giriş kısmıdır. Dede Korkut Hikâyeleri’nin *Dede Korkut*’un adıyla anılmasının ana nedeni, boyların sonunda Dede Korkut’un bizzat gelerek dua etmesidir ki, bu anlatmada da, sadece “bir” kez boyun en sonunda Dede Korkut gelmiştir, bu durum da bu anlatmanın sadece bir boy olduğunu göstermektedir.

Yeni bulunan Türkmen Sahra el yazmasında, orijinal nüshada destanın adı belirtilmemiş olmasına rağmen, destan günümüz araştırmacılarınca Salur Kazan’a bağlanmaktadır. Oysaki destanın hiçbir yerinde Salur Kazan adı geçmeyip, sadece *Kazan* adı geçmektedir. Bu bakımdan bu boy, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy gibi, tarihi süreç içerisinde Salur Kazan’ın hatıralarıyla karıştırılmış, alt tabakadaki bir *Kazan* (*Kaz’an, Kağan*)’a ait bir boydur. Boyda, Kazan’ın lalası olarak Kılbaş’ın adı geçmektedir ki, İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy’daki Kılbaş ile ilgili olabilir. *Kazan* adında birçok tarihi tabaka bulunmakta olup, ejderha ile mücadele eden aslında Salur Kazan olmayıp, sadece Kazan’dır ki, tarihi süreç içerisinde hatıraların karışmasıyla Salur Kazan’a mal edilmiş, Kazan ile Salur Kazan’ın aynileşmesi sürecinde ise, anlatıya Salur Kazan’ın çevresindeki Kara Güne, Kara Budak gibi adlar da dahil olmuştur. Boyda, Salur Kazan’ın anası, karısı Burla Hatun, oğlu Uruz’un adının hiç anılmamış olması da bununla ilgili olsa gerektir.

5. Destanlarda/Sözlü Kültürde Salur Kazan

Ali Duymaz’a göre, Dede Korkut’ta Oğuzların beylerbeyi olan, statü bakımından da Bayındır Han’dan sonra gelen, aktif olarak en ön planda yer alan Salur Kazan, Dede Korkut Hikâyeleri dışında, gerek Oğuz, gerekse de Kıpçak sahası Türk destan ve rivayetlerinde adı çok geçen bir Oğuz alpidir. Salur Kazan, Türkmen boyları tarafından ata olarak sayılmaktadır. Salur Kazan; Tatar, Karakalpak, Kazak gibi Kıpçak Türk sahası destanlarında ise bir başka açıdan ele alınmıştır. Oğuz ve Türkmenlerle ilgili bilgi veren çok sayıda tarihi ve destani kaynakta bir Oğuz alpi olan Salur Kazan’ın adı geçmektedir (Duymaz, 1997: 11-13).

Ali Duymaz’a göre, Anadolu’da Salur Kazan’la ilgili olarak sözlü gelenekte yaşayan tek bir rivayet derlenmiştir. Ferruh Arsunar’ın *Gaziantep Folkloru 1* adlı

eserinde görülen bu Dede Korkut rivayeti, Cahit Öztelli tarafından bir inceleme ile aktarılmıştır. Bu metin, Gaziantep yöresinde yaşayan İlbeyli ve Barak Türkmenleri arasında derlenmiş olup, *Yurt Değiştirme* adını taşımaktadır ve Dede Korkut Kitabı'ndaki Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'un tespit edilen ilk sözlü varyantıdır (Arsunar, 1962: 153-155 ve Öztelli, 1970: 5006-5008'den Duymaz, 1997: 20). Ferruh Arsunar'a göre, bu hikâye, İlbeyli ve Barak aşiretleri arasında, Orta Asya'da iken büyük göçe ait ve o zamanlar olmuş vakalardan birinin hikâyesi olup, Türkmenlerin ilk devirlerine ait bir vakadır. Bu hikâyenin kahramanı Böyrek Bey'dir ki, adının dışında, Dede Korkut Kitabı'nın üçüncü hikâyesinin kahramanıyla herhangi bir bağı yoktur (Arsunar, 1962: 153-155'den Sakaoğlu, 1998b: 27).

Tuncer Gülensoy'a göre, Salur Kazan destanı, varyantları az olmakla birlikte, günümüzde Anadolu'da anlatılmaya devam etmektedir. Bu destanın Karaz yöresinde Kürmanç ağızıyla anlatılan varyantının adı *Abçıkızı (Okçu Kozan)*'dir. Hikâyedeki *Abçı (Okçu) Kızı, Kozan* sözcüğünün yöresel söylenişi olup, Kozan adının Kazan ve dolayısıyla Salur Kazan adı ile ilgisi açıkça görülmektedir (Gülensoy, 2004: 82).

Ş. Cemşidov'un verdiği bilgilere göre, Azerbaycan'da Karaçuk dağının güney hudutlarına dayanan eski Mil ovasında yüzyıllarca mevcut olan suni tepeler hakkında söylenen yerli hikâye ve efsaneler, Dede Korkut'un bazı boylarını anımsatmaktadır (Cemşidov, 1960'tan Abbasov, 2009: 155). Hikâye, Kaletepe ve Üçtepe hakkındadır ve İç Oğuz Dış Oğuz Asi Olup Beyrek Öldüğü Boy'a son derece yakındır. Hikâyedeki parçalanma kitaptakinin aynısıdır. Her ikisinde de aynı askeri birlikler, aynı kavim iki yere parçalanmaktadır. Kitapta *Boz Ok (İç Oğuz) Üç Ok (Daş Oğuz)*'a galip gelir ki, hikâyede de yenilen *Üç Tepə*'dir (Abbasov, 2009: 155).

Dede Korkut'un Türkmenistan varyantıyla ilgili önemli çalışmaları olan Melek Erdem, *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları* adlı tezinde Salur Kazan'a da yer vermiştir (Erdem, 1998). Türkmen varyantındaki Salur Kazan, Dede Korkut Kitabı'ndaki Salur Kazan'dır. Salur Kazan, Türkmen varyantında *Gazan, Gazan Baba, Gazan Beğ, Han Gazan, Salar Baba, Salar, Salar Gazan, Salar Han* olarak geçmekte olup, Türkmen varyantında adı 5 boyda geçer: *Bamsım Birek, Imra, Oğuzların Melallaşması, İğdir, Gorkutın Gabrı Kazılgı-II*. Türkmen varyantında adı rivayetlerde de geçer (Erdem, 1998: 797-803). Türkmen varyantında Salur Kazan hakkında çok sayıda rivayet de vardır. Bu rivayetlerin adları şunlardır: *Salar Gazan Baba, Salar Gazan Hakkında (Rövyat), Salar Gazan Hakkında, Salar Gazanın Öldürülmeği, Ersarının Döreyişi, Salar Gazanın Öldürülüşü, Sarının Döreyişi Hakkındaki Rövyat, Sarığın Döreyişinin Yene Bir Varyantı, Sarığın Döreyişinin Üçüncü Varyantı, Salar Gazanın Öylenişi, Salar Gazanın*

İtemçeği Öldürüşü, Ersarının Döreyişi Ya da Salırın Öldürüşü, Ersarının Döreyişinin Üçüncü Bir Varyantı, Salır Gazanın Ölüşi, Ersarının Döreyişi Ya da Salırın Öldürüşü (Erdem, 1998: 528-555).

Ahmet Bekmıradoğlu'nun A. Aliyev'in eserinden aktardığı bir rivayete göre, bir gün Salır Gazan ava çıkmış, avda karşısına çıkan başka boydan bir grup atlının kendisine kim olduklarını sorması üzerine, Salır Gazan, *Türk men* olduklarını söylemiştir ki, Türkmen adı bundan sonra türemiş, buna göre bütün Türkmenlerin atası Salır Gazan'dır (Aliyev, 1915 ve Bekmıradoğlu'dan Erdem, 1998: 323). Türkmenlerin kavmi adlarını dahi Salır Kazan'a dayandırmaları, Salır Kazan'ın Türkmenlerin tarihinde ve yaşamındaki önemini ortaya koyar niteliktedir (Eyüboğlu, 2019: 418).

Ali Duymaz'a göre, Salır Kazan hakkında en çok sözlü rivayetin toplandığı Türk boyu Türkmenler'dir. Henüz destan devrinin birçok özelliğini koruyan Türkmenler, Salır Kazan'a ait pek çok rivayet ve efsaneyi yaşatmaktadırlar. Bu rivayetlerde, kimi zaman Dede Korkut Boyları ile paralel olaylar anlatılmaktadır. Türkmen varyantında, Salır Kazan hakkındaki pek çok rivayette, Türkmen aşiretlerinin menşeleri Salır Kazan'a dayandırılmaktadır. Bunlar genellikle Ersarı, Teke, Yomut, Sarık gibi Türkmen aşiretlerinin kökenlerini açıklamaktadır, bu yüzden de oldukça fazla benzerlik göstermektedirler (Duymaz, 1997: 26-29).

İsa Özkan, *Türkmenistan'dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları* adlı çalışmasında Salır Kazan'a da yer vermiştir. İsa Özkan'a göre, Kazan Han ile ilgili Türkmenistan'da sözlü gelenekten dört ayrı destan metni derlenmiştir ki, Türkmenistan sahasında Salır Kazan ile ilgili hatıraların diğer Türk yurtlarına göre daha canlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Salır Kazan hakkında, Türkmenistan dışında şimdiye kadar sözlü gelenekte hiç bir rivayete rastlanmamıştır. Türkmenistan'da sözlü gelenekten tespit edilen *Salır Boyu*, Dede Korkut Kitabı'ndaki Salır Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy'daki Salır Kazan'ın tutsak düşmesi, Uruz'un babasını tutsaklıktan kurtarması ile ilgili olup, ikinci bölüme kadar hemen hemen aynıdır. Ancak Uruz'un babasını tutsaklıktan kurtarmasıyla ilgili ikinci kısım, destana, Oğuzların Doğu Anadolu ve Azerbaycan'a gelişleri ve yerleşmeleri sırasındaki maceralarıyla sonradan eklenmiş olmalıdır. Türkmenistan'da sözlü gelenekten tespit edilen, *Salır* adlı rivayetin dışında Salır Kazan ile ilgili sahadan derlenen üç destan olan *İğdir*, *Teke Muhammet*, *Salır Gazan ve İtemçek Hekayesi*'nin Dede Korkut Kitabı'nda paralelleri bulunmasa da, bu destanlar Dede Korkut Kitabı'ndan bütünüyle farklı olmayıp, adeta Korkut Ata etrafında anlatılan

Oğuznamelerden kopmuş ve sözlü gelenekte yaşayan şekiller gibi görünmektedir. Bu rivayetler Dede Korkut Destanları'nın yeni boyları olmasa bile, Dede Korkut Kitabı'ndaki Salur Kazan ile ilgili destanları tamamlayan hikâyelerdir. Bu sebeple *İğdir* ve *Teke Muhammet* hikâyeleri Dede Korkut Destanları'nın parçaları olarak düşünülebilir (Özkan, 1997: 276-278).

Fuzuli Bayat'a göre, Salur Kazan'la ilgili efsaneler bölge karakteri taşımaktadır ve yalnız Türkmenler arasında yayılmıştır. *Salur Baba Oğuznamesi*'nde ve *Şecere-i Terakime*'de bu efsanelerden başarıyla yararlanılmıştır. Bu efsanelerde Korkut Ata gibi Salur Kazan da el aksakalıdır. Türkmen efsanelerinde Salur Kazan, kahramandan daha çok tedbirli bir liderdir. Bu efsanelerde tarihilik dikkate değerdir. Salur Kazan'ın ejderha ile savaşı hakkındaki efsaneler 19. yüzyıl sonlarında Türkmenler arasında tespit edilmiştir. A. Tumanski'nin verdiği bilgi bunu onaylamaktadır (Bayat, 2003: 29-30). Sergey Grigoreviç Agacanov'a göre, Salur Kazan hakkındaki rivayetler, günümüzde de Serahs Salur Türkmenleri arasında anlatılmaktadır. (Agacanov, 2015: 195). Annagurban Aşırov'a göre, Salur Kazan, Türkmen halkının hayatına, folklor ve yazılı edebiyatına iyice yerleşmiştir. Türkmen folklor eserlerinde Salur Kazan, güçlü bahadır ve cesur bir kahraman olarak görülür (Aşırov, 2000: 51-52). Türkmen destanlarından *Göroğlı (Köroğlı)*'da ve *Yusup Beg-Ahmet Beg*'de Salur Kazan'dan bahsedilmektedir (Özkan, 1989: 11'den Duymaz, 1997: 29).

Zeki Velidi Togan'a göre, Kazak Türkleri'nin *Kublandı Destanı*'nda, Kıyatların reisi Karaman ile Karakıpçakların reisi Kublandı'nın düşmanları "*dört kulaklı Kazan Batır*"dır. Kazan Batır, kendi kabilesi başında olarak, Kızılbaş diyarında yani Horasan'da şehirleri ele geçirmiş ve büyük kuvvet kazanmış bir kahramandır (Gökyay, 1973: CVIII-CX).

Ali Duymaz'a göre, Dede Korkut dışında, gerek Oğuz, gerekse Kıpçak sahası Türk destan ve rivayetlerinde de Salur Kazan'ın adı çok geçmektedir. Kıpçak Destanı *Koblandı Batır* ile *Ak Köbek*'de Salur Kazan, bazen *Kalmak*/*Kalmuk*, bazen ise *Kızılbas (Kızılbaş)* olarak adlandırılan, Nogay-Kazakların düşmanı, halkın başındaki han olarak geçmektedir. Ancak bu isimlerin, Kazan'la ilgisinden ziyade, Kazakların çeşitli zamanlarda düşmanlarına verdikleri adlar olduğu ve Kazan'a uyarlandığı düşünülebilir. Bu destanlarda Salur Kazan'ın adının ilk sözcüğü, bazen *Salur*, bazen ise *Salur* olarak geçmektedir. *Koblandı Batır Destanı*'nda, kahramanın düşmanlarının halkı bazen Kalmak, bazen Kızılbas olarak adlandırılır, onların başında da Kazan vardır. *Koblandı Batır Destanı*'nda Kazan Han, çukur gözlerinden zehir saçan, alında kar, kirpiğinde buz donduran, ala öküz gibi bağırان, öfkeli, on iki günde birer

saat kestirse uykusu kanan, on üç günde bir yemek yese doyan bir tip olarak tasvir edilmiştir (Duyamaz, 1996: 49, 53-57). Koblandı Batır Destanı'nda Kazan Han'ın hayvanlardan öküze benzetilmesi, Kazan'ın Oğuzlarla ilgili olmasının bir yansıması olmalıdır.

Mehmet Aça'ya göre, Altay Türklerinin destanlarından *Kan Şentey*, Dede Korkut'taki Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy ile büyük benzerlikler göstermektedir (Aça, 2003: 71).

Salahaddin Bekki'ye göre, savunmasız kalan yurdun düşman istilasına uğraması ve yağmalanması, *Maaday-Kara Destanı*'nda da görülür. Kendisi yiğitleriyle avda iken ili, obası yağmalanıp anası, karısı ve oğlu tutsak edilen Salur Kazan'ın yurduna döndüğünde karşılaştığı manzara, Maaday-Kara'nın yağmalanan yurdunun görüntüsüyle aynıdır (Bekki, 2016: 278).

Aynur Gezenfergızı, Sümerlerin *Gılgamış Destanı*'nda, Bilgamış (Gılgamış)'ın en yakın dostu Enkidu'nun öleceğini rüyasında görmesinin, Salur Kazan'ın Evi Yağmalandığı Boy'da, Salur Kazan'ın rüyasında evinin yağmalandığını görmesi ile olan benzerliğine dikkat çekmiştir (Gezenfergızı, 2016: 656).

Kamal Abdulla'ya göre, Salur Kazan ile Menelaos ile Agamemnon arasında benzerlikler vardır. Yunan mitolojisinde iki kardeş olan, Agamemnon'un bir lider olarak veya Menelaos'un karısı kaçırılmış bir kişi olarak işlevlerini, Oğuz mitolojisinde tek başına Salur Kazan yerine getirmektedir (Abdulla, 2015: 28).

Dede Korkut Hikâyeleri'nin başkahramanı Salur Kazan ile ilgili anlatılar, aradan geçen bin yılı aşkın bir süreyi aşarak bugünlere kadar gelmiştir ve günümüzde Türk Dünyası'nın birçok yerinde anlatılmaya devam etmektedir.

Sonuç

Salur Kazan adının/unvanının aslı *Salur Kağan* demektir. Türklerde eskiden gelen bir *Kaz* (*Kaz*, *Kazılık*, *Kazar*, *Kazak*, *Kazan*) unsuru da bulunmaktadır. Kağan adı/unvanı bunun da etkisiyle *Kazan*'a dönüşmüştür. Önce Milattan Önceki dönemlerde *Kazan* adı ortaya çıkmış, sonra Göktürk-Türgiş döneminde *Salur Kağan* adı ortaya çıkmış, bu ad zamanla *Kazan* adının da etkisiyle *Salur Kazan* ve *Kazan* haline gelmiştir. Böylece *Kazan*'ın hatıraları ile *Salur Kazan*'ın hatıraları da karışmış, kaynaşmıştır. Bu nedenle *Kazan/Salur Kazan* adı tarihin en eski çağlarına kadar uzanmakta ve çok katmanlı bir görünüm arz etmektedir.

Kazan adının Orta Asya'da, Hazar Denizi çevresinde, Karadeniz'in ve Kafkasya'nın kuzeyinde eski dönemlere uzanan hatıralara sahip olduğu görülmektedir. *Kazan* adının ve hatıralarının en eski alt tabakası binlerce yıl öncesine uzanmaktadır. Tarihi süreç içerisinde bu ad ve hatıralar, İskit/Saka-Kanglı-Usun-Hun döneminde tarihi-mitolojik olarak şekillenmeye başlamış, Göktürk-Türgiş dönemindeki *Kağan* ve *Salur Kağan* adları/unvanları ve hatıraları ile karşılıklı etkileşimde bulunarak, kaynaşarak şekillenmiş, Oğuzların Kimek-Kıpçaklarla olan mücadeleleri ve sonraki tarihi olayların hatıraları ile de gelişimine devam ederek Dede Korkut Kitabı'na yansıyan *Kazan* ve *Salur Kazan* adları ve tiplerine evrilmiştir. Bu adın tarihi üst tabakasında, İlhanlılar dönemindeki *Gazan Han*'ın adı ve hatıraları da etkili olmuştur. Bu nedenle Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, başkahraman Kazan/Salur Kazan tipinde birçok tarihi-destani-mitolojik-efsanevi tabaka bulunmaktadır.

Dede Korkut'ta önemli bir yere sahip olan, destanın başkahramanı Salur Kazan/Kazan tipinde en eskisi tarihin derinliklerine uzanan birçok tarihi-destani-efsanevi-mitolojik tabaka bulunmaktadır. Dede Korkut'taki Salur Kazan/Kazan tipinin önemli bir tarihi tabakası Kara Türgiş Devleti'nin kurucu hükümdarı Su-lu Kağan (716-738) ile ilgilidir.

Dede Korkut'ta Salur Kazan, birçok bakımdan olumlu, insancıl bir tip ve iyi bir yönetici olarak işlenmiştir. Dede Korkut Hikâyeleri'nin başkahramanı Salur Kazan/Kazan ile ilgili anlatılar tarihin derinliklerinden günümüze kadar gelmiştir. Bu süreç Salur Kazan'ın önemini ortaya koymak bakımından dikkat çekicidir.

Kaynakça

Abbasov, Nizamioglu Nurlan (2009). "Kitab-ı Dede Korkut Destanı ve Oğuz Türklerinin İctimai-Siyasal Kuruluşu Hakkında", *Karadeniz Araştırmaları*, S. 22, s. 147-157.

Abdulla, Kamal (2015). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Akt. Ali Duymaz. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Aça, Mehmet (2003). "Türk Kahramanlık Destanlarının Öksüz-Yetim Bahadırları", *Millî Folklor*, S. 58, s. 67-75.

Agacanov, Sergey Grigoreviç (2015). *Oğuzlar*. Çev. Ekber N. Necef ve Ahmet Annaberdiyev. İstanbul: Selenge Yayınları.

Ahincanov, Sercan M. (2009). *Kıpçaklar - Türk Halklarının Katalizör Boyu*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Aliyev, Kamran (2018). *Açık Kitap: Dede Korkut*. Akt. Rabia Işık. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Aşırov, Annagurban (2000). “Türkmen Nüshasının Değeri”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 49-54.

Bakır, Abdullah (2008). “Tevârih-i Âl-i Selçuk Oğuz-nâme’si”, *Turkish Studies*, Volume 3/7 (Fall 2008), s. 163-199.

Bayat, Fuzuli (2003). *Korkut Ata: Mitolojiden Gerçekliğe Dede Korkut*. Ankara: KaraM.

Bayat, Fuzuli (2016). *Mitten Tarihe, Sözden Yazıya Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bekki, Salahaddin (2016). “Dedem Korkut Kitabı ile Altay Destanı Maaday-Kara Arasındaki Tarihi-Genetik Bağ”, III. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 1. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 275-284.

Boratav, Pertev Naili (1958). “Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihi Olaylar ve Kitabın Telif Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, S. 48, s. 31-62.

Boratav, Pertev Naili (2012). *Türk Mitolojisi / Oğuzların - Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Çev. Recep Özbay. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Chavannes, Edouard (2013). *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*. Çev. Mustafa Koç. İstanbul: Selenge Yayınları.

Çoruhlu, Yaşar. (2015). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

Duymaz, Ali (1996). “Kıpçak Sahası Türk Destanlarında Bir Oğuz Alprı: Salur Kazan”, *Millî Folklor*, S. 31-32, s. 49-59.

Duymaz, Ali (1997). *Bir Destan Kabramanı Salur Kazan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ebülgazi Bahadır Han (1974). *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*. Haz. Muharrem Ergin. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Serisi.

Ekici, Metin (2019). *Dede Korkut Kitabı Türkistan/Türkmen Sabra Nüshası, Soylamalar Ve 13. Boy, Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi, Orijinal Metin (Tıpkıbasım), Transkripsiyon, Aktarma*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Eliuz, Ülkü (2001). "Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi", *Bilgi*, S. 18 (Yaz 2001), s. 63-86.

Emeksiz, Abdulkadir (2016). *Dede Korkut'un Paltosu*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican (1994). "Dede Korkut Kitabı ile Oğuz Destanı Arasındaki Münasebetler", I. Sovyet-Türk Kollokyumu, Bakü, 1-8 Temmuz 1988; *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1988, TDK Yay., Ankara, 1994, s. 69-89.

Ercilasun, Ahmet Bican (1998). "Delî Dumrul İle Kazakların Korkut Atası Arasında Bir Mukayese", *Millî Folklor*, S. 37, s. 13-16.

Ercilasun, Ahmet Bican (2000). "Dede Korkut'taki Olayların Zamanı", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 157-160.

Ercilasun, Ahmet Bican (2002). "Salur Kazan Kimdir?", *Millî Folklor*, S. 56, s. 22-33.

Ercilasun, Ahmet Bican (2004). "Zikredilen Şahıslara Dayanılarak Dede Korkut Boylarının Kronolojik Sıralanması", II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1998/I, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 61-69.

Ercilasun, Ahmet Bican (2004b). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Erdem, Melek (1998). *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ergin, Muharrem (1964). *Dede Korkut Kitabı / Metin - Sözlük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Ergin, Muharrem (1989). *Dede Korkut Kitabı I. / Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

- Ergin, Muharrem (2017). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Eyüboğlu, Dursun Can (2019). *Korkut*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Eyüboğlu, Dursun Can (2021). *Dede Korkut'taki Karacuk Çoban*. Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi, 5 (2), 134-179.
- Eyüboğlu, Dursun Can (2021b). *Dede Korkut'taki Boğazca Fatma*. Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, 4 (7), 90-116.
- Gezenfergızı, Aynur (2016). "Oğuz Destanı "Kitabı Dede Korkut"un İzleri Kıpçak Kökenli Kumuklar'ın Yırlarında ve Sümer Metinlerinde", III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi "Dede Korkut ve Türk Dünyası" (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) *Bildiriler Kitabı*, 2. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 651-656.
- Gökay, Orhan Şaik (1973). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Guzıçyeva, Gurbangül (2000). "Gorkut Ata Kitabı ve Türkmen Destanları", akt. Güçmurat Sultanmuradov, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 175-180.
- Gülensoy, Tuncer (2004). "Kam Püre Oğlu Bamsı Beyrek, Deli Dumrul, Salur Kazan ve Tepegöz Boylarının Anadolu Varyantları ve Dede Korkut Hikâyeleri Coğrafyasının Tespiti Sorunu", II. Milletlerarası Dede Korkud Kollokyumu (Bakü, Azerbaycan, 21-26 Aralık 1998); *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1998/I, S. 41, TDK Yay., Ankara, 2004, s. 81-92.
- Gülmen, Nuriye (2008). "Axel Olric'in Epik Yasaları Işığında "Salur Kazanın Evi Yağmalandığı Boyu Beyan Eder" İsimli Hikâyenin Okunması", *Millî Folklor*, S. 79, s. 14-20.
- Gültepe, Necati (2013). *Türk Mitolojisi - Yeni Araştırmalar Işığında*. İstanbul: Resse Yayınları.
- İbrayev, Şâkir (2000). "Ebedî Miras", akt. Nurettin Aksu, *Kazakistan'da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 15-43.
- İslamzade, Atif (2011). "Epik Gelenekte Salur Kazan Karakteri Salur'un Kendi Rolünde", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi (Azerbaycan Özel Sayısı)*, S. 2011/1, s. 112-119.

Jirmunskiy, Viktor Maksimoviç (1961). “Kitabı Korkud” ve Oğuz Destanı Geleneği”, çev. İsmail Kaynak, *Türk Tarih Kurumu Belleten*, S. 100, s. 609-629.

Jirmunskiy, Viktor Maksimoviç (1997). “Dede Korkut Kitabına Girmeyen Hikâyeler”, çev. C. Kanaşayeva, *Millî Folklor*, S. 36, s. 77-81.

Kaçalın, Mustafa Sinan (2000). “Korkut Ata Kitabı'nın Vatikan Yazması Üzerine”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 221-227.

Kafesoğlu, İbrahim (2012). *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kakhniashvili, Giorgi ve Özel, Haşim (2016). “Dede Korkut Destanlarında Oğuzların Düşmanları Kimlerdi?”, III. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 3. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 1111-1115.

Karakaş, Rezan (2013). “Dede Korkut Hikâyelerinde “Tutsaklıktan Kurtarma Motifi” ve “Bey Oğulları” Arasındaki İlişki”, *Turkish Studies*, Volume 8/1, s. 1867-1879.

Karatay, Osman (2017). “Oğuz Han'ın Kimliği ve Tarihî Kişiliği Üzerine”, *İlk Oğuzlar / Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat. s. 41-55.

Karatayev, Olcobay (2011). “Türk Kağanlıklarında Ve Bugünkü Türk Devletlerinin Yönetim Sistemindeki Genellemeler”, 21. *Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyum (Lefke, K.K.T.C., 2-5 Aralık 2010) Bildirileri*, edit. Levent Eraslan, Nazım Muradov, Elnur Ağayev. Ankara: EkoAvrasya Yayınları. s. 85-90.

Kemaloğlu, Muammer. (2019). *Dede Korkut (Destan İçre Tarih)*. Ankara: Raf Kitabevi.

Kırman, Ümral (2004). *Dede Korkut Anlatılarının Karşıtlıklar Kuramına Göre Çözümlemesi Ve Bu Kuramın Anlatı Öğretiminde Kullanımı*. Yayımlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Kırzioğlu, M. Fahrettin (1963). “<<Dede-Korkut Oğuznâmeleri>> Arsaklıklar Devleti Oğuzları'nın Destanlarıdır”, *Türk Dili*, S. 139, s. 363-369.

Kocasavaş, Yıldız (2014). “Korkut Ata'yla İlgili Bazı Kayıtların Düşündürdükleri”. *İlmi Araştırmalar*, S. 0 (8): s. 139-144.

Konratbayev, Avelbek (2000). “Korkut Ata Hakkında”, akt. Dinara Düysebayeva, *Kazakistan’da Dede Korkut*, haz. Abdimalik Nısanbayev vd. Ankara: AKM Yayınları. s. 147-182.

Özkan, İsa (1997). “Türkmenistan’dan Derlenmiş Dede Korkut Boyları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1995, TDK Yay., Ankara, 1997, s. 263-314.

Pehlivan, Gürol (2016). “Dede Korkut Kitabı’nın Vatikan Nüshasında Niçin Altı Destan Vardır?”, III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı, 3. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 1141-1152.

Roux, Jean-Paul (2013). *Türklerin Tarihi / Pasifik’ten Akdeniz’e 2000 Yıl*, çev. Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan-Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Sakaoğlu, Saim (1998). “Dedem Korkut’a ve Kitabına Dair”, *Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar (I İncelemeler-Derlemeler)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları. s. 5-26.

Sakaoğlu, Saim (1998b). “Dedem Korkut Hikâyeleri’nin Avrupa Dillerine İlk Çevirileri ve Anadolu’daki İlk Derlemeleri”, *Dede Korkut Kitabı / İncelemeler-Derlemeler-Aktarmalar (I İncelemeler-Derlemeler)*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları. s. 27-35.

Sümer, Faruk (1959). “Oğuzlar’a Ait Destani Mahiyette Eserler”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XVII/3-4, s. 359-455.

Sümer, Faruk (1972). *Oğuzlar / (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Sümer, Faruk (2009). “Salur”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 36, s. 57-59.

Taşgıl, Ahmet. (2017). *Gökbörü’nün İzinde / Kadim Türklerin Topraklarında*. İstanbul: Kronik Kitap.

Tekin, Talat (1998). *Orhon Yazıtları / Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınevi.

Tezcan, Semih ve Boeschoten, Hendrik (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Togan, Zeki Velidi (1982). *Oğuz Destanı. Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tablîli*. İstanbul: Enderun Yayınları.

- Türktaş, M. Metin. (2013). “Dede Korkut Hikâyelerinde Adı Geçen Hayvanlar ve Bu Hayvanların Diğer Türk Lehçelerindeki Adlandırılışları”, *Önder Göçün'e Armağan* Cilt: 2, Ed. Mithat Aydın, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Yayınları. s. 1093-1102.
- Yıldız, Fırat (2016). “Dede Korkut ve Göç”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 3. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 1487-1498.
- Yıldız, Naciye (2000). “Gorkut Ata - Türkmen Nüshasının Değeri Ve Önemi”, *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni (Ankara, 19-21 Ekim 1999) Bildirileri*, haz. Alev Kahya Birgül ve Aysu Şimşek Canpolat. Ankara: AKM Yayınları. s. 363-370.
- Yolcu, Mehmet Ali (2016). “İnancın Meşrulaştırılması Bağlamında Dede Korkut'ta Kültürel Geçiş”, *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (Çeşme-İzmir, 19-23 Ekim 2015) Bildiriler Kitabı*, 3. cilt, edit. Metin Ekici vd. İzmir: Ege Üniversitesi. s. 1547-1552.